

1847

Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими.
І вони убогі
Уже голі, та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте ж, мої сизі:
Тихими речами
Привітаю вас, як мати,
І поплачу з вами.

Княжна

1

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим на чужині
Тихенько з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воді позичає.
Як широка сокоріна
Віти розпустила...
А над самою водою
Вербá похилилась;
Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрищені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава при долині
Вночі процвітає...

А про люде не розказуй,
 Я їх добре знаю.
 Я розкажу тобі дещо,
 Поки спати ляжу,
 А ти завтра ранесенько
 Богові розкажеш.

—

Село! І серце одпочине:
 Село на нашій Україні —
 Неначе писанка, село.
 Зеленим гаєм поросло.
 Цвітуть сади, біліють хати,
 А на горі стоять палати,
 Неначе диво. А кругом
 Широколисті тополі,
 А там і ліс, і ліс, і поле,
 І сині гори за Дніпром...
 Сам Бог витає над селом!

Село! Село! Веселі хати!
 Веселі зда́лека палати,
 Бодай ви терном поросли!
 Щоб люде й сліду не найшли,
 Щоб і не знали, де шукати.
 У самому тому селі,
 На нашій славній Україні,
 Не знаю, де вони взялись, —
 Приблуда князь. Була й княгиня.
 Ще молоді собі були,
 Жили самі. Були багаті,
 Високі на горі палати,
 В яру ставок,
 Зелений по горі садок,
 І верби, і тополі,
 І вітряки на полі,
 І ярм геть собі село
 Понад водою простяглось.
 Колись там весело було.
 Бувало, літом і зимою
 Музика тне, вино рікою
 Гостей неситих налива...

А князь аж синій пожожає,
 Та сам несмілих наливає,
 Та ще й покрикує «*vivat!*».
 Гуляє князь, гуляють гості;
 І покотились на помості...
 А завтра знову ожива,
 І знову п'є, і знов гуляє,
 І так за днями день минає,
 Мужичькі душі аж пищать.
 Судовики благають Бога...
 П'яниці, знай собі, кричать:
 — І патріот! І брат убогих!
 Філософ князь! або Сократ! —
 І наш Сократ, убогих брат
 Дочку й теличку однімає
 У мужика... І Бог не знає,
 А може, й знає, та мовчить.

Княгиня взаперті сидить,
 Сократ і в сіни не пускає
 Свою Ксантипу. Що ж робить?
 Сама втекла і повінчалась,
 І батько й мати не пускали,
 Казали: вгору не залазь.
 Так ні, за князя. От і князь!

От і титул тобі, княгине!

.

Загинеш, серденько, загинеш,
 Мов ряст весною уночі.
 Засхнеш, не знатимеш нічого,
 Не знатимеш, як хвалять Бога,
 Як люди люблять, живучи!
 А жись!.. Так, Господи, хотілось!..
 Хотілось любити,
 Хоть годочок, хоть часочок
 На світ подивитись!..
 Не довелось, а все було,
 Всього понадбала
 Стара мати. Саму тебе
 Мов намалювала,
 Хоч молись перед тобою,
 Мов перед святою...
 Красо́ моя молодая,
 Горенько з тобою!
 Жить би, жись та славить Бога
 І добро творити,
 Та Божою красо́тою
 Людей веселити.

Так же ні, щоб молодії
 Та карії очі
 Помарніли в самотині...
 Може, Бог так хоче?
 Боже! Боже! даєш розум
 І волю на світі!
 Красу свою, серце чисте...
 Та не даєш жити!
 Не даєш на рай веселий,
 На світ твій великий
 Надивитись, намолитись
 І

Невесело на світі жить,
 Коли нема кого любить.
 Отак і їй, одній-єдиній,
 Ще молодій моїй княгині,
 Красу і серце засушить
 І марне згинуть в самотині.
 Княгиня плакала, молилась
 І жить у Г'оспода просила,
 Бо буде вже кого любить.
 Вона вже матір'ю ходила,
 Уже пишалася, любила
 Своє дитя. І дав дожить

Господь їй радості на світі.
 Узрїть його, поціловать
 Своє єдинеє дитя,
 І перший крик його почути...
 Ох, діти! Діти! Діти!
 Велика Божа благодать!
 Тяжке горе невсипуще!
 І щастя не міле!
 І княгиня з дитиною
 Веселою стала.
 Ніби знову народилась —
 Гралась, веселилась...
 І княжні своїй маленькій
 Сорочечкі шила.
 І маленькі рукавчата
 Шовком вишивала,
 І купала, колихала,
 Сама й годувала.
 Бо княгині тільки вміють
 Привести дитину.

А годувать та доглядать
 Не вмiють княгині.
 А потім о́ха: — Забуває
Мене мій Поль або Філат! —
 За що ж вони тебе згадають?
 За те, хіба, що привела?
 А моя свою дитину
 Сама годувала.
 А п'яного свого князя
 І не допускала.
 Мов яблучко у садочку,
 Кохалась дитина.
 І говорить уже стало,
 І вчила княгиня
 Тільки «мамо» вимовляти,
 А «тату» — не вчила...
 І книжечок з кунштиками
 В Ромні накупила.
 Забавляла, розмовляла,
 І Богу молитись,
 І азбуку по кунштиках
 Заходила вчити.

І що Божий день купала,
 Рано спати клала,
 І мов горлиця над нею
 Літала, витала.
 Надивлялась, любувалась
 Княжною своєю...
 І жениха вже єднала,
 І раділа з нею,
 І плакала... Довгі кіси
 Уже розплітала
 І, і князя сердешная
 В мундирі згадала.
 Нагадала, та й закрила
 Заплакані очі.
 А дитині ніби сниться,
 Мов вимовить хоче:
 — Не плач, мамо, не розчісуй
 Мої чорні коси —
 Посічуться...

І день за днем
 Радості приносить

Моїй матері щасливій
 Дочка уродлива.
 Мов тополя, виростає
 Матері на диво.
 Виростає... Та недовго
 Буде веселити
 Свою матір. Бог карає
 Княгиню на світі...
 А за віщо? Чудно людям,
 Бо люде не знають,
 Чому добре умирає,
 Злеє оживає.
 Занедужала княгиня,
 І князь схаменувся.
 За *консиліумом* п'яний
 По селах метнувся.
 Наїхали... Заходились.
 Лічили, лічили...
 Поки її, безталанну,
 В яму опустили.

Не стало бідної княгині,
 І гусла знову загули.
 А сирота її в селі,
 Її єдина дитина,
 Мов одірвалось од гіллі,
 Ненагодоване і босе,
 Сорочечку до зносу носить.
 Спеклося, бідне, на жару.
 Лопуцьки їсть, ставочки гатить
 В калюжах з дітьми у яру.
 Умийся, серденько. Бо мати
 Он дивиться й не пізнає
 Межи дітьми дитя своє.
 І думає: тебе не стало...
 Умийся, серце, щоб пізнала
 Тебе, єдиную свою...
 І Гóспода б благословляла
 За долю добрую твою.
 Умилася. А добрі люде
 Прибрали, в Київ одвезли

У інститут. А там що буде,
Побачим...

Гусла загули,
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.

Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Мов кара Господня, тисячами гинуть
Од голоду люде, а скирті гниють.
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав.
Тойді б і в Парижі, і іншому краї
Наш брат хуторянин себе показав.
А Бог?.. ні, не знає. Бо то було б диво,
Щоб чуть те, і бачить і не покарасть?
Або вже аж надто долготерпеливий?
Віруйте, і гиньте! — пророки гласять.
Як же його вірить? заплющивши очі?
Ох рад би я вірить, та серце не хоче.
Минають літа; люде гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.

Скирті вже княжі погнили.
А князь байдуже — п'є, гуляє
Та жίδα з грішми виглядає...
Жидів нема... Хлібі зійшли,
Радіють люде, Бога просять...
Аж ось із Києва привозять
Княжну... Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.
Чорнобрива, кароока,
Висока, як мати,
Тільки смутна, невесела...
Чого б сумувати?
Може вона, чорнобрива,
Такою вродилась,
Або вже на безголов'я
Чи не полюбила?
Ні, виросла веселою
Та бачила села,
Лютый голод на Вкраїні —
Тим і невесела.

З п'яним батьком не бачилась.
 Село облетіла
 Мов пташечка, у всіх була,
 Всі повеселіли.
 Там словами привітала,
 Там нагодувала...
 І всякий день обходила
 І всім помагала.
 І сироти приходили
 До неї в покої,
 Мов до матері своєї,
 І звали святою.
 Все село святою звало,
 Все село молилось...
 А тим часом жиди в селі
 З грішми появилисьь.
 Князь радіє, запродує
 З половиною жито.
 І молотить виганяє
 Людей недобитих.
 І на могорич скликає,
 І п'є, і гуляє

Аж у гаї... бо в покоях
 Дочка спочиває.

 Гармидер, галас, гам у гаї,
 Срамотні співи. Аж лящить
 Жіночий регот. Завиває,
 Хазяйський голос: «Будем пить,
 Поки наша доня спить!»

Княжна одна собі сидить,
 В своєму тихому покої
 І дивиться, як над горою
 Червоний місяць аж горить,
 З-за хмари тихо виступає.
 І ніби гори оживають.
 З діброви чорнії дива
 Неначе в поле отхожають,
 І утіка в село сова.

Дивітесь, очі молодії,
 Як зорі Божії встають,
 Як сходить місяць, червоніє...
 Дивіться, поки вас гріє,
 А зорі спати не дають.

Головою молодою
 На руки схилилась,
 До півночі невесёла
 На зорі дивилась.
 Дивилася, дивилася,
 Та й плакати стала.
 Може, серце яке лихо
 Тихо прошептало?
 Я не знаю, поплакала,
 Втерлась, усмінулась,
 Помолилась та й спать лягла.
 І тихо заснула.

—

В саду все покотом лежало,
 Харем і гості, де що впало.
 Тільки хазяїн ще не впав,
 Остатню чарку допивав,
 Та й ту допив. Встає, не пада,
 Іде в покої... Скверний гаде!
 Куди ти лізеш? Схаменись!
 Прокинься, чистая! прокинься,
 Убий гадюку, покусав!

Убий, і Бог не покарає!
 Ні, не прокинулася, спить,
 А Бог хоч бачить, та мовчить,
 Гріхам великим потурає.
 Минає час... чутно з палат
 Неначе гвалт. А потім знову
 Не чуть нічого.

Зайнялись
 Скирти і клуня. Хоч би слово,
 Хоч би де голос обізлавсь!
 Пожар розжевривсь, розігравсь,
 Пани в саду й не ворушились,
 А мужички собі дивились,
 Як дим до хмари підіймавсь.

Прокинулись вранці гості.
 Аж бачать, що лихо,
 Покинули свого князя
 Та любо та тихо.
 Так і ми його покинем,
 Так і Бог покине.

Щоб не лізли такі гади
В нашу Україну,
А де ж ділась осквєрнена?
І слїду не стало.
В селі сироти і вдови
Знову заридали.

—

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорнили, нездужа князь,
Ні з ким погуляти,
І нікому розважати,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люде стогнуть на оренді,
Та Бога благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже, святої...
А де ж вона ділась?
У Києві великому
В черниці постриглась.
Отак було, отак і буде.
В гріхах родились ми для зла,

Яка ж тут Богові хвала,
 Скажіть мені, розумні люде?
 Родилось на світ жить, любить,
 Сіять Господнею красою,
 Меж грішними витать святою
 І всякому добро творить!
 А сталося ось як!..

 Не стало радості у Бога
 Для нещасливої княжни!

Шукаючи старовини
 В моїй Україні убогій,
 Заїхав я у Чигирин
 І в монастир отой дівочий,
 Великі дні, великі ночі,
 Великі люде із руйн
 На світ виходять... і говорять,
 Говорять страшно!.. Плачуть гори
 І серце плаче.

Добре жить,
 Коли нема чого любити!
 Що за піска́ми на болоті
 У лозах самотний стоїть.

Отам мені і розказала
 Стара черниця новину.
 Що в монастир зайшла сестра,
 Княжна якась із-за Дніпра
 Позаторік. Одпочивала,
 «Була багата, — говорила, —
 До гробу Божого ходила,
 Верталась в Київ. Одпочить
 Зайшла до нас, до нас, убогих.
 Та, мабуть, тяжкая дорога
 Її спіткала... тяжко жить,
 З старцями по світу ходить?
 Вона була ще молодою
 І прехорошая собою.
 Та тільки сонцем запеклась,
 Та й занедужала... Лежала
 І все до крихти розказала,
 Та й Богу душу отдала
 Позаторік. І де ходила!

В яких-то праведних містах, —
 І показала на могилу, —
 Отут сердешна опочила...
 Ще не поставили хреста».

—

N. N.

2

Згадайте, братія моя...
 Бодай те літо не верталось,
 Як ви гарнесенько і я
 Із-за решотки визирали.
 І може думали, коли,
 Коли ми зійдемося знову
 На раду тиху, на розмову
 На сій зубоженій землі?
 Ніколи, братія, ніколи
 З Дніпра укупі не п'ємо!
 Розійдемося, рознесемо
 Свою тяжку, свою недолю,
 Повіруєм ще трохи волі,
 А потім жити зачнемо
 Меж людьми як люде.
 А поки те буде,

Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте.

.

.

І мене в неволі лютій
Інколи згадайте.

—

1

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені Бог
Красу — карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не знала,
Меж чужими зросла,
Уже й старітись стала.
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде!

—

2

За байраком байрак,
 А там степ та могила.
 На могилі козак
 Встає сивий, похилий.
 Встає сам уночі,
 Іде в степ, а йдучи
 Співа, сумно співає:
 — Наносили землі
 Та й додому пішли,
 І ніхто не згадає.
 Нас тут триста як скло!
 Товариства лягло!
 І земля не приймає.
 Як запродав гетьман
 У ярмо християн,
 Нас послав поганяти.
 По своїй по землі
 Свою кров розлили
 І дорізали брата.
 Крові брата впились

І в степу полягли
 У могилі заклятій. —
 Та й замовк, зажурився
 І на спис похилився.
 Став на самій могилі,
 На Дніпро позирав,
 Тяжко, тяжко ридав,
 Сині хвилі голосили.
 З-за Дніпра із села
 Руна степом пішла,
 Треті півні співали.
 Провалився козак,
 Затрусився байрак,
 А могила застогнала.

—

3

Мені однаково, чи буду
 Я жить в Україні, чи ні.
 Чи хто згадає, чи забуде
 Мене в снігу на чужині —
 Однаковінько мені.
 В неволі виріс між чужими

І, неоплаканий своїми,
 В неволі, плачучи, умру.
 І все з собою заберу,
 Малою сліду не покину
 На нашій славній Україні.
 І не пом'яне батько з сином,
 Не скаже синові: — Молись,
 Молися, сину, за Вкраїну
 Його замучили колись. —
 Мені однаково, чи буде
 Той син молитися, чи ні...
 Та неоднаково мені,
 Як Україну злії люде
 Присплять гадюки, і в огні
 Вдову окрадену збудять!
 Ох, не однаково мені.

—

4

«**Н**е кидай матері», — казали,
 А ти покинула, пішла.
 Шукала мати — не найшла,
 Та вже й шукати перестала,

Умерла, плачучи. Давно
 Не чуть нікого, де ти гралась,
 Собака десь помандрувала,
 І в хаті вибито вікно.
 В садочку темному ягнята
 Удень пасуться. А вночі
 Віщують сови та сичі
 І не дають сусідам спати.
 І твій барвіночок хрещатий
 Заріс богилою, ждучи
 Тебе з калиною, і в гаї
 Ставок широкий висихає,
 Де ти купалася колись.
 І гай зелений похилився.
 У гаї пташка не співає —
 Й її з собою занесла,
 В яру криниця завалилась,
 Верба усохла, похилилась,
 І стежечка, що ти ходила,
 Колючим терном поросла.

Де ж ти полінула, де ділась?
 До кого ти перелетіла?
 В чужій сем'ї, в чужій землі
 Кого ти радувать схотіла,
 До кого руки приросли?
 Віщує серце, що в палатах
 Ти спиш, мов дома, і не жаль
 Тобі покинутої хати...
 Благаю Бога, щоб печаль
 Тебе довіку не збудила,
 Щоб у палатах не найшла...
 Щоб Бога ти не осудила
 І матері не прокляла.

—

5

— **Ч**ого ти ходиш на могилу? —
 Насилу мати говорила. —
 Чого ти плачеш, ідучи,
 Чого воркуєш уночі,
 Моя голубко сизокрила? —
 — Так, мамо, так. — І знов ходила,
 А мати плакала, ждучи.

Не сон-трава на могилі
 Вночі процвітає.
 То дівчина заручена
 Калину сажая,
 І сльозами поливає,
 І Господа просить,
 Пошли, Боже, дощі вночі
 І дрібнії роси.
 Щоб калина прийнялася,
 Розпустила віти.
 — Може, пташкою прилине
 Милий з того світа.
 Зов'ю йому кубелечко,
 І сама прилину,
 І будемо щебетати
 Вкупці на калині.
 Будем плакати, щебетати,
 Бога вихваляти,
 Будем вкупочці уранці
 На той світ літати.

І калина прийнялася,
 Віти розпустила.
 І дівчина на могилу
 Три літа ходила;
 На четверте... Не сон-трава
 Вночі процвітає,
 То дівчина з калиною
 Плаче, розмовляє:
 — Широкая, високая
 Калино моя,
 Не водою до схід-сонця
 Поливаная.
 Широкії ріки-сльози
 Тебе полили,
 Їх славою лукавою
 Люде понесли.
 Осміяли подруженьки
 Подругу свою,
 Осміяли червоную
 Калину мою.
 Прийми ж мою головоньку,
 Росою умий.

І вітами широкими
 Од сонця закрій.
 Мене найдуть, поховають,
 Мене осміють,
 Широкії твої віти
 Діти обірвуть. —
 Не сон-трава перед світом
 Одцвіла, зов'яла,
 То дівчина на могилі
 Плакати перестала.
 Перестала сльози лити
 І тяжко любити.
 Навік-віки на могилі
 Сльозами умита
 Втомилася та й задрімала.
 З-за гаю сонечко вставало,
 Раділи люди встаючи,
 А мати й спати не лягала,
 Вечерять доню дожидала
 І тяжко плакала ждучи.

6

Ой три шляхи широкії
 Докупи зійшлися.
 На чужину з України
 Брати розійшлися.
 Покинули стару́ матір.
 Той жінку покинув,
 А той сестру. А найменший —
 Молоду дівчину.
 Посадила стара мати
 Три ясени в полі.
 А невістка над горою
 Високу тополю.
 Три явори посадила
 Сестра при долині...
 А дівчина заручена —
 Червону калину.
 Не прийнялись три ясени,
 Тополя всихала,
 Повсихали три явори,
 Калина зов'яла.
 Не вертаються три брати.

Плаче старá мати,
 Плаче жінка з діточками
 В нетопленій хаті.
 Сестра плаче, йде шукати
 Братів на чужину...
 А дівчину заручену
 Кладуть в домовину.
 Не вертаються три брати,
 В чужині блукають,
 А три шляхі широкії
 Терном заростають.

—

7 *Костомарову*

Весенне с онечко ховалось
 В широких хмарах весняних.
 Гостей закованих своїх
 Сердешним чаєм напували
 І часових переменяли,
 Синемундирих часових.
 І до дверей, на ключ замкнутих,
 І до решотки на вікні

Привик я трохи, і мені
 Не жаль було давно одбутих,
 Давно похованих, забутих,
 Моїх тяжких, кровавих сльоз.
 А їх чимало розлилось
 На марне поле. Хоч би рута,
 А то нічого не зійшло!
 І я згадав своє село.
 Кого я там, коли покинув?
 І батько й мати в домовині...
 І серце тяжко запеклось,
 Що нікому мене згадати!
 Дивлюсь — твоя, мій брате, мати,
 Чорніше чорної землі,
 Іде, з хреста неначе знята...
 Молюся! Господи, молюсь!
 Хвалить тебе не перестану!
 Що я ні з ким не поділю
 Мою тюрму, мої кайдани!

8

Садок вишневий коло хати,
 Хрущі над вишнями гудуть.
 Плугатарі з плугами йдуть,
 Співають, ідучи, дівчата,
 А матері вечерять ждуть.

Сем'я вечеря коло хати,
 Вечірня зіронька встає.
 Дочка́ вечерять подає,
 А мати хоче научати,
 Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
 Маленьких діточок своїх,
 Сама заснула коло їх.
 Затихло все, тільки дівчата
 Та соловейко не затих.

9

Не спалося, а ніч, як море.
 (Хоч діялось не восени,
 Так у неволі.) До стіни
 Не заговориш ні про горе,
Ні про младенческие сны.
 Верчуся, світу дожидаю,
 А за дверима про своє
 Солдатськеє нежитіє
 Два часовії розмовляють.

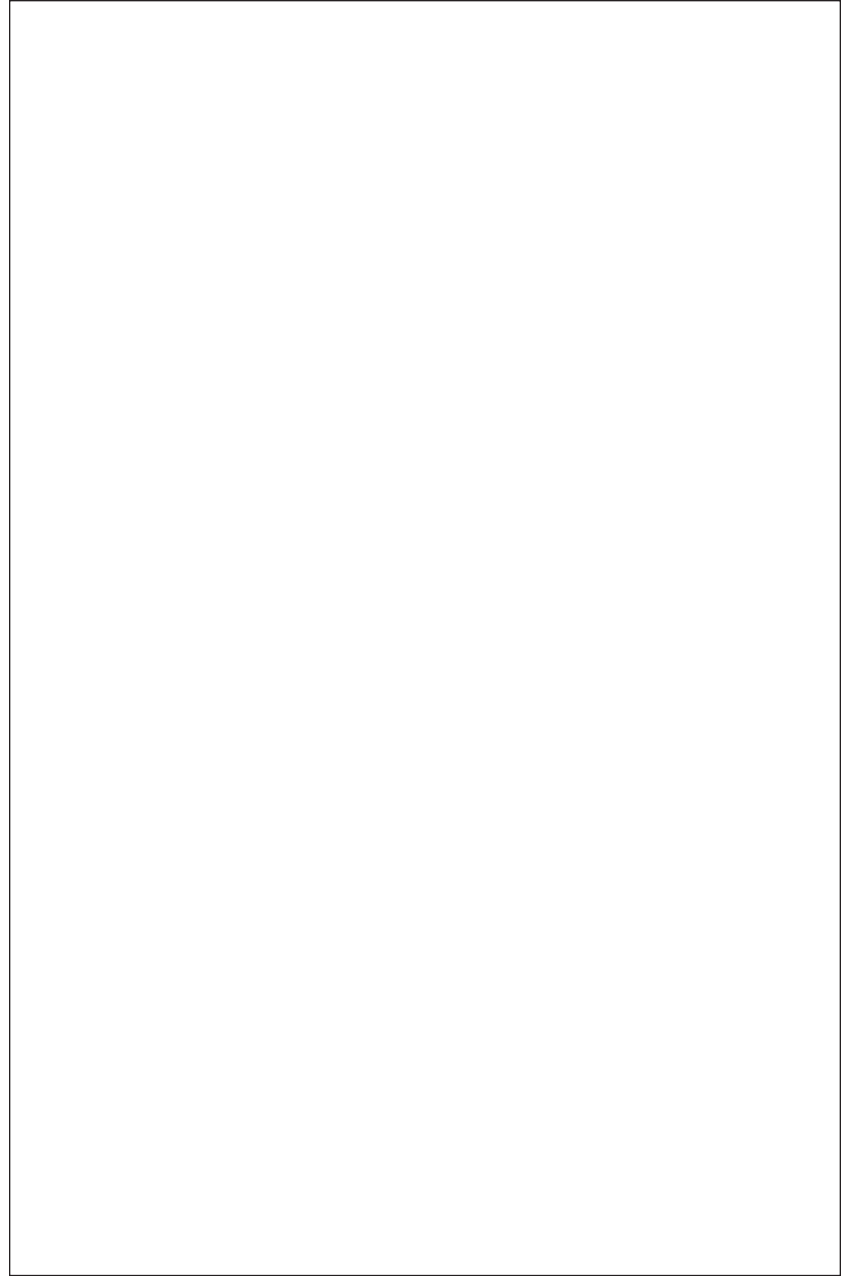
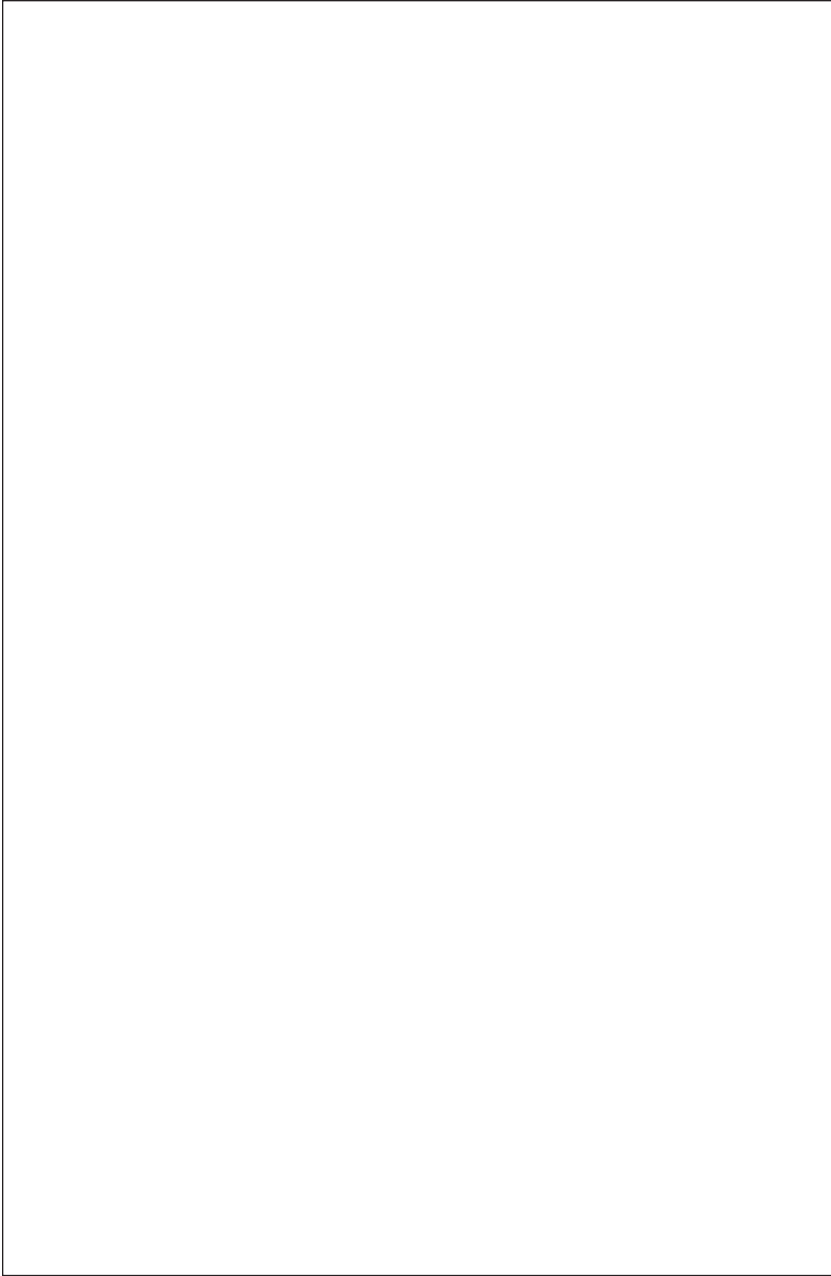
1

Така ухабиста собой,
 И меньше белой не дарила.
 А барин бедненькой такой.
 Меня-то, слышь, и подсмотрили,
 Свезли в Калугу и забрали.
 Так вот те случай-то какой!

2

А я... аж страшно, як згадаю.
 Я сам пішов у москалі;
 Таки ж у нашому селі
 Назнав я дівчину... Вчащаю

І матір удову єднаю.
 Так пан заклятий не дає.
 «Мала, — каже, — нехай дождуся».
 І, знай, вчащаю до Ганнусі.
 На той рік знову за своє;
 Пішов я з матір'ю просити.
 «Шкода, — каже, — і не проси.
 П'ятсот, — каже, — коли даси,
 Бери хоч зараз...» Що робити!
 Головка бідна! Позичать?
 Та хто таку позичить силу?
 Пішов я, брате, зароблять.
 І де вже ноги не носили,
 Поки ті гроші заробив.
 Я годів зо два проходив
 По Чорноморії, по Дону...
 І подарунків накупив
 Найдорогіших... От вертаюсь
 В село до дівчини вночі —
 Аж тільки мати на печі,
 Та й та, сердешна, умирає,
 А хата пустокою гниє.

Я викресав огню, до неї...
 Од неї пахне вже землею,
 Уже й мене не пізнає!
 Я до попа та до сусіди,
 Привів попа, та не застав —
 Вона вже вмерла. Нема й сліду
 Моєї Ганни. Я спитав
 Таки сусіду про Ганнусю.
 «Хіба ти й досі ще не знаєш?
 Ганнуса на Сибір пішла.
 До панича, бачиш, ходила,
 Поки дитину привела
 Та у криниці й затопила».
 Неначе згага запекла.
 Я ледве-ледве вийшов з хати,
 Ще не світало. Я в палати
 Пішов з ножем, не чув землі...
 Аж панича вже одвезли
 У школу в Київ. От як, брате!
 Осталися і батько й мати,
 А я пішов у москалі.

І досі страшно, як згадаю.
 Хотів палати запалить
 Або себе занапастить,
 Та Бог помилував... А знаєш,
 Його до нас перевели
 Із армії чи що?

1

Так что же,
 Ну, вот теперь и приколи.

2

Нехай собі. А Бог pomoже,
 І так забудеться колись.

—

Вони ще довго говорили,
 Я став перед світом дрімать,
 І паничі мені приснились
 І не дали, погані, спать.

—

10

Рано-вранці новобранці
 Виходили із села,
 А за ними, молодими,
 Одна дівчина пішла.

Подибала старá мати
 Дочку з милим розлучати.
 Розлучила, привела;
 Нарікала, говорила.
 Поки в землю опустила,
 А сама в старці пішла.

—

Стоїть село, не виросло
 Не перемінилось.
 Тільки пúстка на край села
 Набiк похилилась.
 Коло пустки на милиці
 Москаль шкандибає.
 На садочок позирає,
 В вікно заглядає.
 Заглядає, не вигляне
 Чорнобрива з хати.
 Не покличе стара мати
 Вечеряти в хату.
 А він колись був кликаний,
 Рушники вже ткались,

І хустина мережалась,
 Шовком вишивалась.
 Думав жити, любитися
 Весь вік веселитись!
 А довелось, Христа ради
 У людей просити!
 Сидить москаль під хатою,
 Надворі смеркає.
 А в вікно, неначе баба,
 Сова виглядає.

—

11

В неволі тяжко, хоча й волі,
 Сказати по правді, не було.
 Та все-таки ялось жилосьь.
 Коло людей та коло поля.
 Тепер же злої тії долі,
 Як Бога, ждати довелось.
 І жду її, і виглядаю,
 Дурний свій розум проклинаю,
 Що дався дурням одурить,
 В калюжі волю утопить.

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Гóспода любить.

—

12

Чи ви ще зійдетеся знову?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово братства і любові
В степі і дебрі рознесли?
Нехай і так. Не наша мати,
А довелося поважати.
То воля Гóспода. Годіть!
Смиріться, молітьсь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Гóспода моліть.

—

13

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори.
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!

—

Косаря уночі
Зострічають сичі.
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не вважає
Хоч і не проси.

—

Не кричи й не проси,
Не клепає косі.
Чи то город, чи то поле,
Мов бритвою, старий голить.
Усе, що дасі.

—

Мужика, й шинкаря,
Й сироту-кобзаря.
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

—

І мене не мине,
 На чужині зотне,
 За решоткою задавить,
 Хреста ніхто не поставить.
 І не пом'яне.

—

30 мая
 1847
 В казематі

N N

3

Сонце заходить, гори чорніють,
 Пташечка тихне, поле німіє.
 Радіють люде, що одпочинуть,
 А я дивлюся... і серцем лину
 В темний садочок на Україну.
 Лину я, лину, думу гадаю,
 І ніби серце одпочиває.
 Чорніє поле, і гай, і гори,
 На синє небо виходить зоря.
 Ой зоре! зоре! — і сльози кануть.
 Чи ти зійшла вже і на Україні?
 Чи очі карі тебе шукають
 На небі синім? Чи забувають?
 Коли забули, бодай заснули,
 Про мою доленьку щоб і не чули.

Відьма

4

Молюся, знову уповаю,
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Нічим стінам передаю.
 Озовіться ж, заплачте,
 Німії, зо мною
 Над неправдою людською,
 Долею лихою.
 Озовіться! А за вами,
 Може, озоветься
 Безталання невсипуще
 І нам усміхнеться.
 Поєднає з недолею,
 Спасибі нам скаже.
 І заплаче, помолиться
 Й тихо спати ляже.
Така моя рада, незнаемий брате,
Смирись перед Богом, людей не займай,
Шукай собі брата в палатах і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай,

Бо вона не спинить віку молодого,
 Не верне з-за літа нашої весни!
 Отак-то, мій друже, молись, брате, Богу
 І мене в молитвах своїх пом'яни.

—

Коло осеннього Миколи,
 Обідрані, трохи не голі,
 Бендерським шляхом уночі
 Ішли цигане, а йдучи...
 Звичайне, вольнії, співали.
 Ішли, ішли, а потім стали.
 Шатро край шляху нап'яли,
 Багаття вбоге розвели
 І коло його посідали,
 Хто з шашликом, а хто і так,
 Зате він вольний, як козак
 (Колись-то був). Сидять, куняють.

А за шатром в степу співає,
 Неначе п'яна, з приданок
 Додому йдучи, молодиця.

Ой у новій хаті
 Полягали спати,
 Молодій приснилось,
 Що мати сказалась,
 Свекор утопився,
 Бать[ко] оженився.

І... гу.....

Цигане слухають, сміються:

— І де ті люди тут возьмуться?

Оце, мабуть, із-за Дністра.

Бо тут все степ... Мара! Мара! —

Цигане крикнули, схопились.

А перед ними опинилось

Те, що співало...

Жаль і страх!

В свитині латаній дрожала,

А на руках і на ногах

Од стужі кров повиступала,

І довгі коси в реп'яхах!..

Постояла, а потім сіла

Коло огню, і руки гріла

На самім полум'ї.

— Ну так,
Оженився неборак! —
Сама собі ніби шептала.
І страшно, страшно усміхалась.

Цигане

А відкіля ти, молодице?

Відьма

Хто, я?

Як була я молодиця,
Цілували мене в лице,
А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада.

Цигане

Співуча, нічого сказать!
Якби собі таку достать,
Та ще й з медведем.

Відьма

Я співаю,
Чи то сижу, чи то гуляю,
Все співаю, все співаю,
Уже забула й говорить...
А перше добре говорила.

Цигане

Де ж ти була, що заблудила?

Відьма

Хто, я? Цить... Цить...
З дочкою пан лежить,
Огонь погас, а місяць сходить,
В ярú пасеться вовкулак...
Я в приданкáх була впилася,
І молода не придалася,
А все то прокляті пани
З дівчатами такеє діють...
Ще треба сина оженить,
Піду, без мене не зуміють
І в домовину положить.

Цигане

Не йди, небого, будь ти з нами,
У нас, ей-богу, добре жить.

Відьма

А діти єсть у вас?..

Цигане

Немає...

Відьма

Кому ж ви їсти даєте?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете вночі?
Лягаючи і встаючи,

За кого молитесь!! Ох, діти!
 І все діти! І все діти!
 І мені нема де дітись.
 Де не піду, усе за мною.
 Вони з'їдять мене колись.

Цигане

Не плач, небого, не журись:
 У нас дітей нема й заводу...

Відьма

Хоч з гори та в воду...

І тяжко, тяжко заридала.
 Цигане довго дивувались,
 Поки поснули, де хто впав.
 Вона ж не спала, не журилась,
 Сиділа, ноги устромила
 В гарячий попіл; виступав
 Щербатий місяць з-за могили
 І на шатро мов позирав,
 Аж поки хмари заступили.

—

Чом не спиться багатому,
 Сивому, гладкому?
 Чом не спиться убогому
 Сироті старому?

Один дума, як би його
 На подзвін придбати,
 Другий дума, коли б швидче
 Достроїть палати.
 Отойді вже одпочину!
 Аж у домовині...
 А другий і так собі
 Де-небудь загине.
 І обидва спочивають
 І гадки не мають.
 Убогого й не згадують,
 А того ще й лають.
 Не спиться старому ні в полі, ні в хаті,
 А треба як-небудь віку доживати.

—

Коло огню старий циган
 З люлькою куняє,
 І дивиться на прибуду,
 Може, що й гадає?

Циган

Чому не ляжеш, не спочинеш?
 Зірниця сходить, подивись.

Відьма

Дивлюся я, вже ти дивись.

Циган

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспиршся...

Відьма

Не просплюсь!
Уже ніколи не просплюсь,
Отак де-небудь і загину
У бур'яні...
Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю,
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь.
В зеленому баговинні
Трошки одпочину...
Та, може, ще хоч погану
Приведу дитину!..
Дарма, аби собі ходило
Та вміло матір проклинать.
Он... он... чи бачиш, на могилі
Очима лупа кошеня,
Ото до мене... Кицю... Кицю...
Не йде погане бісеня!
А то дала б тобі напиться,
Й на той рік знало б...
Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти.

Наплодила, наводила,
Та нема де діти.
Чи то потопити,
Чи то подушити,
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити!

Що, добре наші завдають?
Ото-то й то, а ти не знаєш!
Сідай лиш ближченько отут.
Я розкажу тобі, ти знаєш,
Що й я в Волощині була!
Близнят в Бендерах привела,
У білих Ясах колихала,
У Дунаєві купала,
В Туреччині сповила,
Та додому понесла
Аж у Київ, та вже дома,
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила.
Упилася... Упилась,
І досі п'яна!..
І вже ніколи не просплюся.
Бо я вже й Бога не боюся

І не соромлюся людей.
Коли б мені отих дітей
Найти де-небудь... Ти не знаєш,
Чи є в Туреччині війна?

Циган

Була колись, тепер нема,
Умер найстарший старшина.

Відьма

Я думала, в Туреччині,
Аж і там немає.
Ось слухай же, скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана,
А найгірше я шукаю
Проклятого пана...
Щоб задушить! Бо як узяв
Мене молодю,
Та й остриг, неначе хлопця,
І скрізь за собою
Возив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли —

З москалями, а москалі
Турка воювали.
Отож якраз против Спаса
Привела близнята.
А він, проклятий, покинув,
Не вступив і в хату,
Пішов собі з москалями...
А я з байстрюками
В Україну повернула
Босими ногами,
Острижена. Та й байдуже.
Ішла та питала
До Києва... І що з мене
Люде посміялись!!
Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть
Близняточок. То сьак, то так
На свою країну
Доплелася... Одпочила,
Вечера діждалась,
Та й у село, хотілось, бач,
Щоб люде не знали.

Підкрадаюся до хати —
 Аж огню немає,
 Я думала, що батько спить —
 Аж батько вмирає.
 І нікому руки скласти!
 Я перелякалась,
 Хата пустою смерділа,
 От я заховала
 Близнят своїх у коморі,
 Убігаю в хату,
 А він уже ледве дише.
 Я до його: «Тату!
 Тату! Тату, це я прийшла!» —
 За руки хапаю...
 А він мене взяв за руку
 І шептав: «Прощаю...
 Прощаю... І...» — Тільки й чула.
 Я, здається, впала
 Та й заснула! Якби була
 Довіку проспала!
 Опівночі прокинулась —
 Щось ходить по хаті...
 А за руку батько давить.

«Тату! — кричу, — тату!»
 Аж він уже так як крига:
 Насилу я руку
 Випручала. Що, цигане!
 Якби таку суку
 Тобі дочку! Чи простив би?

Циган

Простив би, їй-богу.

Відьма

Та мовчи вже! Бо забуду.
 Я молилась Богу...
 Ба ні... Дітей годувала,
 Та в засік ховала,
 Та, здається, ще очіпок
 Клоччям вимощала —
 Щоб не знать було, що стрига.
 Прибралась, ходила,
 Поки люде домовину
 Надворі робили.
 Доробили, положили,
 Понесли, сховали...

І одна я, як той палець,
 На світі осталась.
 Через яр ходила
 Та воду носила,
 Коровай сама бгала,
 Дочку оддавала,
 А сина женила!..
 І... гу

Циган

Не скигли, бо ти всіх побудиш!

Відьма

Хіба я скиглю, навісний?

Циган

Та добре, добре, що ж там буде?
 Розкажуй даліше...

Відьма

Що дасі?

Нав́ариш завтра мамалиги?
 Я й кукурузи принесу...
 Постривай же, нагадаю.
 З дочкою ліг спати!..
 А сина взяв у лакеї...
 Громадою з хати...

Еге, еге, нагадала.
 Я собак дражнила
 Попід вікнами з старцями
 І близнят носила...
 За плечима, щоб привчались...
 Аж і пан приїхав,
 Отойді було громаді
 І всім достолиха,
 Щоб мене не виганяли
 З ба́тьківської хати.
 Та й взяв мене з близнятами
 До себе в палати.

Ростуть мої близняточка,
 А я утішаюсь
 І з лютою гадюкою
 Я знову кохаюсь.
 Докохалася до краю!..
 Сина у лакеї...
 Занапастив... А з дочкою!..
 Чи чуєш, з своєю!..
 Чи це не гріх, по-вашому?
 І в вас так уміють??

А мені дав карбованця
 Та послав у Київ.
 Послав Богу молитися,
 Отож я й ходила,
 І молилась... Ні, цигане,
 Я дарма молилась.
 Чи в вас єсть Бог який-небудь?
 От же в нас немає!
 Пани вкрали та в шкатулі
 У себе ховають.

Вертаюся я додому —
 Замкнуті покої,
 Пан поїхав десь з дочкою,
 Як перше зо мною!
 І сина взяв, потім... потім...
 Далєбі не знаю,
 Що робилось!.. Мені снилось,
 Нібито літаю
 Над байраками совою
 І дітей шукаю...
 Ні, не слухай, я не дітей —
 Я шукала пана.
 А тепер уже не треба —
 Піду у цигани.

Я вже сина оженила,
 А дочка й так буде.
 Лазитиме попідтинню,
 Поки стопчуть люде.
 Ти не бачив мого сина?..
 Там такий хороший!!
 Такий, як ти. Ух, холодно!
 Позич мені грошей...
 Намиста доброго куплю
 І тебе повішу.
 Та й піду собі додому...
 Дивись, миша, миша
 Несе у Київ мишенят.
 Не донесеш, утопиш десь!
 Або пан одніме!..
 Чи я найду дітей своїх,
 Чи так і загину?! —
 Та й замовкла, мов заснула.
 Цигане вставали,
 Розбирали шатро своє,
 В дорогу рушали,
 Та й рушили. Пішли степом.

І відьма устала.
 Та й пішла сама за ними,
 А йдучи співала:
 «Кажуть люде, що суд буде,
 А суду не буде,
 Бо вже мене осудили
 На сім світі люде».

—

За селом село минали,
 В городі ходили,
 І, мов диво, за собою
 Приблуду водили.
 І співала й танцювала,
 Не пила й не їла...
 Неначе смерть з циганами
 По світу ходила.
 Потім разом схаменулась,
 Стала їсти й пити,
 І ховатись за шатрами,
 І Богу молитись.
 То таке їй поробила

Старá Маріула.
 Якимсь зіллям напоїла.
 То воно й минуло.
 Потім її сама стала
 Вчить лікарувати,
 Які трави, що од чого,
 І де їх шукати.
 Як варити, напувати —
 Всьому, всьому вчила,
 І приблуда училася
 І Богу молилась.
 Літо й друге проблукала
 Та в старої вчилась.
 А на третє в Україну
 З нею прибудилась.
 Поклони́лась Маріулі
 За науку в ноги,
 Попро́щалась з циганами,
 Помоли́лась Богу,
 Та й пішла собі додому,
 На свою країну.

Рада, рада та весела,
 Мов мала дитина.
 Які села проходила —
 Болящих питала,
 І травами напувала,
 І всім помагала.
 Восени прийшла додому,
 Пустку затопила,
 Вимазала, упоралась,
 Легенько спочила,
 Мов у Раї. Все забула —
 Злеє і незлеє.
 Всіх простила, всіх любила
 І мов над землею
 Святим ангелом витала,
 Так їй легко стало.
 Мов в палатах, в своїй хаті
 Жити вона стала,
 І сусіди не цурались,
 Все село любило,
 Бо вона все по болящих
 День і ніч ходила.

І всім людям помагала,
 І плати не брала.
 А як брала, то калікам
 Зараз оддавала,
 Або свічку в неділю
 Спасові поставить
 За всіх грішних, а у себе
 Й шага не оставить.
 «Нащо мені? (було каже)
 Чи то в мене діти?!..»
 Та й заплаче, отак вона
 Сама собі в світі
 Вік недовгий доживала...
 Дівчата, бувало,
 І днювали, й ночували,
 Й хату прибирали,
 І мазали, і квітчали,
 І їсти варили...
 І ворожить не просили —
 Так собі любили!
 В хатиночці чисто, тихо,

Ясно, мов у Раї:
 І, знай, двері поскрипують,
 Ніхто не минає.
 Той добридень прийде скаже,
 Той зілля попросить,
 Той калачик, паляничку, —
 Всього понаносять,
 Аби було з ким пожити,
 Добром поділитись.
 Отак вона жила дома,
 І вкрита і сита.
 І любили, й поважали,
 І всього давали...
 А все-таки покриткою
 І відьмою звали!

З подагрою і подушками,
 З трьома, чи й більше, лікарями
 Із-за німецької землі
 Весною пана привезли —
 Самого тільки. Де ж ті діти?

Дочку на хорта проміняв,
 А сина в карти проіграв!
 (І так трапляється на світі!
 А що ж ми маємо робить?)
 Отож взяли його лічить.
 Лічили, аж утрюх лічили,
 Уже чого з ним не робили?
 Та ба... Не буде вже грішить.
 А ще б хотілося... Простила!
 Святого зілля наварила...
 І, милосердая, з села
 Лічити ворога пішла!
 І лікарів отих просила,
 Щоб пана зіллям напоїть,
 Хрестилася, що буде жить!
 Та лікарі не допустили,
 Прогнали, трохи ще й не били,
 Взяла горщечок та й пішла,
 Ідучи, діточок згадала...

Заплакала... І жаль їй стало,
Що панові не допомгла!

—

Весна зиму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає,
Із ірію журавлі
Летять високо ключами...
А степами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Рай, і я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благають?
А тим часом непростітний
Грішний умирає.
Уже його, лукавого,
Сакраментовали,
Клали долі на солоні,
І стелю знімали,
Не вмирає... І лікарі
Нічого не вдіють!..

Якось трохи полегшало,
«Покличте *Лукію*...» —
Шепнув, та аж затрусився...
Привели в палати
Мою відьму... І лікарі
Вже стали благи,
Щоб допомгла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І ніщечком за грішного
«Отче наш» читала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе
І на неї... та й закричав:
— Не треба! не треба!
Іди собі! або стривай...
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене!.. —
І сльози блиснули
Вперше зроду... — Я прощаю...
Я давно простила... —

І свічку дала в руки,
 І перехрестила.
 Заснув ворог перед нею,
 Як тая дитина,
 А її за свою душу
 Молитись покинув.

—

Сорокоусти наймала,
 У Київ ходила
 Та за пана покойного
 Гóспода молила.
 І восени вернулася
 В село зимувати,
 Ніби матір, привітали
 Ласкаві дівчата.
 І знов стали на досвітки
 До неї ходити,
 І знов стали, як матері,
 Лукії годити.

А вона їх научала,
 Як на світі жити.
 Розкажує, як і вона
 Колись дівовала,
 І як пана полюбила,
 Покриткою стала.
 І як стрігою ходила,
 Близнят породила,
 Як блукала з циганами,
 І як її вчила
 Лікарювать Маріула.
 І все, що робилось,
 Усе було розкажує,
 Аж плачуть дівчата,
 Та хрестяться, жахаються,
 Ніби пан у хаті.
 А вона їм розкажує,
 Просить, закликає,
 Щоб з панами не кохались!..
 Бо Бог покарає.
 Що підете ви по світу,
 Так як я ходила,

Батька, матір погубите,
 Як я погубила.
 Дітей своїх на сміх людям
 Пустите по світу,
 Так як я... як я... пустила...
 Діти мої! діти!

Отак вона научала.
 Дівчата хрестились
 Та плакали, а уночі
 Пани все їм снились,
 І з рогами, і з хвостами,
 Одрізують коси,
 Та кусають, та сміються,
 І простоволосих
 На собак тощо міняють,
 У дьогті купають,
 І виводять на улицю,
 І людей скликають
 Дивитися. Отаке-то
 Дівчаточкам снилось,
 А все-таки на досвітки
 До неї ходили.

—

Прийшла весна зелена.
 Стара моя встала,
 Пішла в поле шукать зілля,
 Та там і осталась...
 І обідать, і вечерять
 Варили дівчата,
 Та не знали, де ділася
 Їх нерідна мати.
 Пастухи в селі сказали,
 Що коло могили
 У калюжі стару відьму
 Чорти задавили.
 Найшли її, громадою
 Без попа сховали,
 І в могилу осиковий
 Кілок забивали.
 А дівчата уквітчали
 Могилу квітками

І осику поливали
 Дрібними сльозами.
 І виросла на могилі
 Осика заклята.
 Отам відьма похована.
 Хрестітесь, дівчата.
 Хрестіться і не кваптесь
 На панів лукавих,
 Бо згинете осміяні,
 Наробите слави.

Лілія

5

«**З**а що мене, як росла я,
 Люде не любили?
 За що мене, як виросла,
 Молодую вбили?
 За що ж вони тепер мене
 В палатах вітають,
 І цар-квітом називають,
 Очей не спускають.
 Дивуються, любуються
 Не знають, де діти!..
 Скажи мені, мій братику,
Королевий Цвіте! »
 «Я не знаю, моя сестро».
 І Цвіт Королевий
 Схилив свою головоньку
 Червоно-рожеву
 До білого пониклого

Личенька Лілеї.
 І заплакала Лілея
 Росою-сльозою...
 Заплакала і сказала:
 «Брате мій, з тобою
 Ми давно вже кохаємось,
 А я й не казала,
 Як я тяжко виросла
 І як умирала.

Моя мати... я не знаю,
 Вона все журилась
 І молилась, і на мене
 Малую дивилась
 І плакала... Я не знаю,
 Мій брате єдиний,
 Хто їй горе заподіяв,
 Я була дитина,
 Я гралася, забавлялась,
 А мати все в'яла,
 В'яла, в'яла, засихала,
 Умирати стала...
 І нашого злого пана
 Кляла, проклинала.

Та й умерла... А мене пан
 Узяв годувати,
 Я виросла, викохалась
 У білих палатах.
 Пан поїхав десь далеко,
 А мене покинув.

 І прокляли його люде,
 Будинок спалили...
 А мене... не знаю за що,
 Убили не вбили,
 Тільки мої чорні коси
 Остригли... накрили
 Ганчіркою на смітнику.
 Та ще й реготались!..
 Жиди навіть нечестиві
 На мене плювали.
 Отаке-то, мій братику,
 Було мені в світі.
 Молодого, короткого
 Не дали дожити

Люде віку... Я умерла
 На снігу під тинном.
 А весною процвіла я
 Цвітом при долині,
 Цвітом білим, як сніг, білим!
 Весь гай звеселила...
 І ті ж люде, і ті ж самі!
 Що зимою вбили,
 Поприходили весною,
 Дивом дивувались.
 І дівчата завітчались
 І мене прозвали...
 Лілеєю-снігоцвітом;
 І я процвітати
 Стала в гаї, і на полі,
 І в білих палатах.
 Скажи ж мені, мій братику,
 Королевий Цвіте,
 За що мене Бог поставив
 Цвітом на сім світі?
 Щоб людей я звеселяла

Тих самих, що вбили
 Мене й матір?.. Милосердий
 Святий Боже милий!!..»
 І заплакала Лілея,
 І Цвіт Королевий
 Схилив свою головоньку
 Червоно-рожеву
 До білого пониклого
 Личенька Лілеї

Русалка

6

«Породила мене мати
 У білих палатах
 Та й понесла серед ночі
 До Дніпра купати.
 Купаючи, розмовляла
 Зо мною, малою:
 «Пливи, пливи, моя доню,
 Дніпром за водою.
 Та випливи русалкою
 Завтра серед ночі,
 А я вийду гуляти з ним,
 А ти й залоскочеш.
 Залоскочи ж, моє серце,
 Нехай не сміється
 Надо мною, сиротою,
 Нехай п'є, уп'ється
 Не моїми слізьми-кров'ю —
 Синьою водою...

Нехай в Дніпрі погуляє
 З своєю дочкою...
 Пливи ж, моя русалонько!
 Хвилі! Мої хвилі!
 Привітайте моє любе
 Дитя моє миле!
 Та й побігла. А я собі
 Плила за водою,
 Поки сестри не зостріли,
 Не взяли з собою.
 Уже тиждень, як расту я
 З сестрами гуляю
 Та на Київ позираю
 Батька виглядаю.
 А може, вже повінчались
 У білих палатах?
 Може, знову розкошує
 Моя грішна мати?» —
 Та й замовкла русалонька
 І в Дніпро пірнула...
 Мов пліточка... і лозина
 Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,
 Не спиться в палатах.
 Пана Яна нема дома,
 Ні з ким розмовляти.
 Приблудила до берега,
 Та й дочку згадала
 І згадала, як купала
 І як примовляла.
 Та й байдуже. Пішла собі
 У палати спати.
 Та не дійшла, довелося
 В Дніпрі ночувати.
 І незчудась, як зуспілись
 Дніпрові дівчата.
 «Сестри! Сестри! Не лоскочіть,
 Бо це моя мати!»
 Сестри раді, що піймали
 Грались, лоскотали,
 Поки в вершу не запхали...
 Та й зареготались.
 Одна тільки русалонька
 Не зареготалась.

—

N. N.

7

Мені тринадцятий минало.
 Я пас ягнята за селом.
 Чи то так сонечко сіяло,
 Чи так мені чого було?
 Мені так любо, любо стало,
 Неначе в Бога
 Уже прокликали до паю,
 А я собі у бур'яні
 Молюся Богу... І не знаю,
 Чого маленькому мені
 Тойді так приязно молилось,
 Чого так весело було.
 Господнє небо, і село,
 Ягня, здається, веселилось!
 І сонце гріло, не пекло!
 Та недовго сонце гріло,
 Недовго молилось...
 Запекло, почервоніло
 І рай запалило.

Мов прокинувся, дивлюся:
 Село почорніло,
 Боже небо голубее
 І те помарніло.
 Поглянув я на ягнята —
 Не мої ягнята!
 Обернувся я на хати —
 Нема в мене хати!
 Не дав мені Бог нічого!..
 І хлинули сльози,
 Тяжкі сльози!.. А дівчина
 При самій дорозі
 Недалеко коло мене
 Плоскінь вибирала,
 Та й почула, що я плачу.
 Прийшла, привітала,
 Утирала мої сльози
 І поцілувала...
 Неначе сонце засіяло,
 Неначе все на світі стало
 Моє... лані, гаї, сади!..
 І ми, жартуючи, погнали
 Чужі ягнята до води.

Бридня!.. А й досі, як згадаю,
 То серце плаче та болить,
 Чому Господь не дав дожить
 Малого віку у тім раю.
 Умер би, орючи на ниві,
 Нічого б на світі не знав.
 Не був би в світі юродивим.
 Людей і [Бога] не прокляв!

Не гріє сонце на чужині,
 А дома надто вже пекло.
 Мені невесело було
 Й на нашій славній Україні.
 Ніхто любив мене, вітав,
 І я хилився ні до кого,
 Блукав собі, молився Богу
 Та люте панство проклинав.
 І згадував літа лихії,
 Погані, давніі літа,
 Тойді повісили Христа,
 Й тепер не втік би син Марії!
 Нігде невесело мені,
 Та, мабуть, весело й не буде
 І на Украй[ні], добрі люде,
 Отже такі й на чужині.
 Хотілося б... Та й то для того,
 Щоб не робили москалі
 Труни із дерева чужого
 Або хоч крихотку землі
 Из-за Дніпра мого святого
 Святії вітри принесли,
 Та й більш нічого. Так-то, люде,
 Хотілося б. Та що й гадать...
 Нащо вже й Бога турбовать,
 Коли по-нашому не буде.

Гори мої високіі,
 Не так і високі,
 Як хороші, хорошіі,
 Блакитні здалека.
 З Переяслава старого,
 З Виблої могили,
 Ще старішої, мов хмари
 Сині опинились.
 Іду ходою, прозираю,
 Неначе з хмари виступають,
 Обрив високий та байрак,
 Хатки прилипли виглядають,
 Мов діти в білих сорочках
 У піжмурки собі гуляють.
 А долі сивий наш козак
 Дніпро з лугами виграває.
 А онде, онде за Дніпром
 На пригорі, ніби капличка,
 Козацька церква невеличка,
 А баня з нагнутим хрестом.
 І Трахтемиров геть горою
 Нечепурні свої хатки
 Розкидав з долею лихою,
 Мов п'яний старець торбинки.
 А он старе Монастирище

Сон

9

Гори мої високії,
 Не так і високі,
 Як хороші, хорошії,
 Блакитні здалека.
 З Переяслава старого,
 З Виблої могили,
 Ще старішої... мов ті хмари,
 Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
 Дивлюсь — аж он передо мною
 Неначе діва виринають,
 Із хмари тихо виступають
 Обрив високий, гай, байрак;
 Хатки біленькі виглядають,
 Мов діти в білих сорочках
 У піжмурки в яру гуляють,
 А долі сивий наш козак
 Дніпро з лугами виграває.
 А онде, онде за Дніпром
 На пригорі, ніби капличка,
 Козацька церква невеличка

Стоїть з похиленим хрестом.
 Давно стоїть, виглядає
 Запорожця з Лугу...
 З Дніпром своїм розмовляє,
 Розважає тугу.
 Оболонками старими,
 Мов мертвець очима
 Зеленими, позирає
 На світ з домовини.
 Може, чаєш оновлення?
 Не жди тії слави!
 Твої люде окрадені,
 А панам лукавим...
 Нащо здалась козацькая
 Великая слава?!..
 І Трахтемиров геть горою
 Нечепурні свої хатки
 Розкидав з долею лихою,
 Мов п'яний старець торбинки.
 А он старе Монастирище,
 Колись козацькеє село,
 Чи те воно тойді було?..
 Та все пішло ц[арям] на грище:
 І Запорожжя, і село...
 І монастир святий, скарбниця, —
 Все, все неситі рознесли!..
 А ви? ви, гори, оддали!!..
 Бодай ніколи не дивиться

На вас, проклятіі!! Ні, ні...
 Не ви прокляті... а гетьмани,
 Усобники, ляхи погані!!..
 Простіть, високіі, мені!
 Високіі! і голубіі!
 Найкращі в світі! Найсвятіі!
 Простіть!.. Я Богу помолюсь...
 Я так її, я так люблю
 Мою Україну убогу,
 Що проклену святого Бога,
 За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
 На кручі, ніби сирота
 Прийшла топитися... в глибокім,
 В Дніпрі широкому... отак
 Стоїть одним-одна хатина...
 З хатини видно Україну
 І всю Гетьманщину кругом.
 Під хатою дідусь сивенький
 Сидить, а сонечко низенько
 Уже спустилось над Дніпром.
 Сидить, і дивиться, і дума,
 А сльози капають... «Гай-гай!.. —
 Старий промовив. — Недоуми!
 Занапали Божий рай!..
 Гетьманщина!!..» І думнеє
 Чоло похмаріло...

Мабуть, щось тяжке, тяжкее
 Вимовить хотілось.
 Та не вимовив.

 «Блукав я по світу чимало,
 Носив і свиту і жупан...
 Нащо вже лихо за Уралом
 Отим киргизам, отже, й там,
 Їй же богу, краще жити,
 Ніж нам на Україні.
 А може, тим, що киргизи
 Ще не християни?..
 Наробив ти, Христе, лиха!
 А переіначив?!
 Людей Божих?! Котилися
 І наші козачі
 Дурні голови за правду,
 За віру Христову,
 Упивались і чужої
 І своєї крові!..
 А получшали?.. Ба де то!
 Ще гіршими стали,
 Без ножа і автодафе
 Людей закували
 Та й мордують... Ой, ой, пани,
 Пани-християне!..»
 Затих мій сивий, битий тугою,
 Поник старою буй-головою.

Вечернє сонечко гай золотило,
 Дніпро і поле золотом крило,
 Собор Мазепин сяє, біліє,
 Батька Богдана могила мріє,
 Київським шляхом верби похилі
 Трибратні давні могили вкрили.
 З Трубайлом Альта меж осокою
 Зійшлись, з'єднались, мов брат з сестрою.
 І все те, все те радує очі,
 А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрошалося ясне сонце
 З чорною землею,
 Виступає круглий місяць
 З сестрою зорею,
 Виступають із -за хмари,
 Хмари звеселіли...
 А старий мій подивився,
 Сльози покотились...
 «Молюсь тобі, Боже милий,
 Господи великий!
 Що не дав мені загинуть,
 Небесний Владико.
 Що дав мені добру силу
 Пересилить горе
 І привів мене, старого,
 На сі святі гори
 Одинокий вік дожити,
 Тебе восхвалити,

І Твоєю красою
 Серце веселити...
 І поховать побитеє
 Гріхами людськими
 На горах оцих високих
 І витать над ними...»
 Утер сльози нехолодні,
 Хоч не молодії...
 І згадував літа свої
 Давнії, благії...
 Де, як, коли і що робилось?
 Було що справді, а що снилось,
 Які моря перепливав!..
 І темний гайок зелененький,
 І чорнобривка молоденька,
 І місяць з зорями сіяв,
 І соловейко на калині
 То затихав, то щебетав,
 Святого Бога вихваляв;
 І все то, все то в Україні!..
 І усміхнувся сивий дід...
 Бо, може, нігде правди діть,
 Було таке, що й женихались,
 Та розійшлися, не побрались,
 Покинула самого жить,
 В хатині віку доживати!..
 Старий мій знову зажурились,

Ходив довгенько коло хати,
 А потім Богу помоливсь,
 Пішов у хату ночувати.
 А місяць хмарою повивсь.

—

Отакий-то на чужині
 Сон мені приснився!
 Ніби знову я на волю,
 На світ народився.
 Дай же, Боже, коли-небудь,
 Хоч на старість, стати
 На тих гóрах окрадених
 У маленькій хаті.
 Хоча серце замучене,
 Поточене горем,
 Принести і положити
 На Дніпрових горах.

—

Іржавець

10

Наробили славні шведи
 Великої слави,
 Утікали з Мазепою
 В Бендери з Полтави.
 А за ними й Гордієнко...
 Порадила мати,
 Як пшеницю ту пожати,
 Полтави достати.
 Ой пожали б, якби були
 Одностайне стали
 Та з фастовським полковником
 Гетьмана єднали.
 Не строміли б списи в стрісі
 У Петра у свата.
 Не втікали б із Хортиці
 Славні небожата,
 Не доганяв би прилуцький
 Полковник поганий.
 Не плакала б Матер Божа
 В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
 Як покидали запорожці
 Свою стару та славу Січ
 Взяли з собою Матер Божу,
 А більш нічого не взяли,
 І в Крим до хана понесли
 На нове вбоге Запорожжя.

Заступила чорна хмара
 Та білу хмару.
 Опанував запорожцем
 Поганий татарин.
 Хоч позволив хан на пісках
 Новим кошем стати,
 Та не звелів бусурменин
 Церкву будувати.
 У наметі поставили
 Образ Пресвятої
 І крадькома молилися...

Боже мій з тобою!

Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
 Хто тебе не мучив? Якби розказать
 Про якого-небудь одного магната
 Історію-правду, то перелякать
 Саме пекло можна... і Данта старого
 Одним нашим паном можна здивувать
 І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
 Чи вже ж йому любо людей мордувать?
 А надто убогу мою Україну!!
 Що вона зробила? За що вона гине?
 За що її діти в кайданах мовчать?

.....

Розказали бандуристи
 Про війни і чвари,
 Що діялось в Україні
 І якії карі

Ляхи нашим завдавали,
 За що катували?
 Що ж діялось по шведчині!
 То й вони злякались!
 Оніміли з переляку!
 Пани католики
 Кров точили, упивались...
 А
 З кісточками

І про все те

Запорожці чули
 Як дзвонили у Глухові,
 З гармати ревнули.
 Як погнали на болоті
 Город будувати.
 Як плакала за дітками
 Старенькая мати.
 Чули, чули сіромахи
 З далекого Криму,
 Як канають в Гетьманщині,
 На лінії гинуть.
 Чули, чули запорожці
 Чули і мовчали,
 Бо їм добре на чужині
 Мурзи завдавали.
 Умивались небожата
 Дрібними, гіркими...
 Аж поки та Матер Божа
 Заплакала з ними!..
 Заплакала милосерда,

Неначе за сином.
 І Бог зглянувсь на ті сльози
 І на Україну.
 За козацькі, і за тії
 Пречистії сльози,
 Побив Петра, побив свата
 На наглій дорозі.
 Вернулися запорожці,
 Принесли з собою
 В Гетьманщину той чудовний
 Образ Пресвятої.
 Поставили в Іржавиці
 В сотниковім храмі.
 Отам вона й досі плаче
 Та за козаками.

—

N. N.

11

О думи мої! О славо злая!
 За тебе марно я в чужому краю
 Караюсь, мучуся... але не каюсь!..
 Люблю, як щиру, вірну дружину,
 Як безталанную свою Україну!
 Роби, що хочеш, з темним зо мною,
 Тільки не кидай, в пекло з тобою
 Пошкандибаю

Ти привітала
 Нерона лютого, Сарданапала,
 Грода, Каїна, Христа, Сократа,
 О непотребная! Кесаря-ката
 І грека доброго ти полюбила
 Однаковісінько!.. Бо заплатили.
 А я, убогий, що принесу я?
 За що сірому ти поцілуєш?
 За пісню-думу?.. Ой гаю, гаю,
 Й не такі, як я, дармо співають.
 І чудно й нудно, як поміркую,
 Що часто кóтяться голови буї
 За теє диво! Мов пси, гризуться
 Брати з братами, й не схаменуться.
 А теє диво, всіми кохане:
 У шинку покритка, а люде п'яні!

Ще як були ми козаками,
 А унії не чуть було,
 Отам-то весело жилось!
 Братались з вольними ляхами,
 Пишались вольними степами,
 В садах кохалися, цвіли,
 Неначе ліії, дівчата.
 Пишалася синами мати,
 Синами вольними... Росли,
 Росли сини і веселили
 Старії скорбнії літа...
 Аж поки іменем Христа
 Прийшли ксьондзи і запалили
 Наш тихий рай. І розлили
 Велике море сльоз і крові,
 А сирот іменем Христовим
 Замордували, розп'ялі.

Поникли голови козачі,
 Неначе стоптана трава,

Україна плаче, стогне-плаче!
 За головою голова
 Додолу пада. Кат лютує,
 А ксьондз скаженим язиком
 Кричить: «Te Deum!..»

—

Отак-то, ляше, друже, брате!
 Неситі ксьондзи, магнати
 Нас порізли, розвели,
 А ми б і досі так жили.
 Подай же руку козакові
 І серце чистее подай!
 І іменем Христовим знову
 Возобновим наш тихий рай.

П. Кулішу

Чернець

12

У Києві на Подолі
 Було колись... І ніколи
 Не вернеться, що діялось,
 Не вернеться сподіване,
 Не вернеться... А я, брате,
 Таки буду сподіватись,
 Таки буду виглядати,
 Жалю серцю завдавати.

У Києві на Подолі
 Братерська наша воля
 Без холопа і без пана,
 Сама собі у жупані
 Розвернулася весела,
 Аксамитом шляхи стеле,
 А єдвабном застилає
 І нікому не звертає.

У Києві на Подолі
 Козаки гуляють.

Як ту воду, цебрóm-відром
 Вино розливають.
 Льохи, шинки з шинкарками,
 З винами, медами
 Закупили запорожці
 Та й тнуть коряками.
 А музика реве, грає,
 Людей звеселяє.
 А із Братства те бурсацтво
 Мовчки виглядає.
 Нема голій школі волі,
 А то б догодила...
 Кого ж то там з музикою
 Люде обступили?

В червоних штанях аксамитних
 Матнею улицю мете.
 Іде козак. — Ох, літа! літа!
 Що ви творите!.. — На тоте ж
 Старий ударив в закаблуки,
 Аж встала курява... Отак!
 Та ще й приспівує козак:

— По дорозі рак, рак,
 Нехай буде так, так.
 Якби таки молодиці
 Посіяти мак, мак.
 Дам лиха закаблукам,
 Дам лиха закаблам,

А вже ж тії закаблуки
 Набралися лиха й муки!
 Дам лиха закаблукам,
 Дам лиха закаблам,
 Останеться й передам!

Аж до Межигорського Спаса
 Потанцював сивий.
 А за ним і товариство
 І весь святий Київ.
 Дотанцював аж до брами,
 Крикнув: «Пугу! пугу!
 Привітайте, святі ченці,
 Товариша з Лугу!»
 Свята брама одчинилась,
 Козака впустили,
 І знов браму зачинили,
 Навік зачинили
 Для козака. Хто ж цей сивий
 Попрощався з світом?
 Семен Палій, запорожець,
 Лихом не добитий.

Ой високо сонце сходить,
 Низенько заходить.
 В довгій рясі по келії
 Семен Палій ходить.

Іде чернець у Вишгород
 На Київ дивитись,
 Та посидіть на пригорі,
 Та хоч пожуритись.
 Іде чернець *Дзвонкову**
 У яр воду пити
 Та згадує, як то було
 Тяжко в світі жити
 Іде чернець у келію
 Меж стіни німії
 Та згадує літа свої,
 Літа молодії.
 Бере святе письмо в руки,
 Голосно читає...
 А думкою чернець Палій
 Далеко літає.

І тихнуть Божії слова
 У келії, неначе в Січі,
 Братерство славне ожива.
 І сивий гетьман, мов сова,
 Ченцеві зазирає в вічі.
 Музика, танці і Бердичів.
 Кайдани брязкають... Москва,
 Бори, сніги і Єнісей...
 І покотились із очей
 На рясу сльози...

* Дзвонковая криниця прозивається
 недалеко од монастиря.

Бий поклони!
 І плоть старечу усмирай.
 Святе писаніє читай,
 Читай, читай та слухай дзвона,
 А серцеві не потурай,
 Воно тебе в Сибір водило,
 Воно тебе весь вік дурило.
 Приспи ж його і занехай
 Борзну свою, і Хвастовщину,
 Загине все, і сам загинеш
 І не згадають, щоб ти знав.
 І старець тяжко застогнав!
 Читать писаніє покинув.
 Ходив по келії. Ходив,
 А потім сів і зажурився:
 — Для чого ж я на світ вродився,
 Свою Україну любив? —

.

До утрени завив з дзвіниці
 Великий дзвін. Чернець мій встав,
 Надів клобук, взяв патерицю,
 Перехрестився, чотки взяв
 І за Україну молиться
 Чернець Палій пошкандибав.

—

Молися, старче, бий поклони,
Поки й малих дітей погоняють
Гатить глибокі болота...
На світі все, бач, суєта.
Молися ж, бий собі поклони.

Моливсь чернець за Україну,
Зробив і хрест і домовину,
Та смерть барилася, не йшла,
Поки гармата заревла
Із Глухова по Україні.

Почув чернець, недохрестився,
Тільки на небо подивився
Та щось промовив, застогнав
І душу Богові послав,
А сам з труною одружився.

Стогнали дзвони, завивали,
Кияне гори укривали,
Ченця Семена Палія
Ченці, мов гетьмана, ховали.
І нині, братія моя,
Стоять твердині на Україні
Все паліївські на Хвастовщині,
В ярах, в болотах лежать гармати,
Нащо, та й нікому їх доставати.

Захрясли жидом Хвастівські гори,
Хвастяне погані на ксьондза орють.
Інколи, інколи ченця згадають,
А де похований, в якому краю —
Вони не знають, може, й не чули!
Кияне бачили та й ті забули.
Отак-то сталося, батьку козачий,
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу —
Москалі рознесли вали в Полтаві,
Розруйнували і Січ, і Спаса,
А над тобою глину товкмасяць.

13

Один у дрúгого питаєм,
 Нащо нас мати привела?
 Чи для добра? Чи то для зла?
 Чого живем? Чого бажаєм?
 І, не дознавшись, умираєм,
 А покидаємо діла.

—

Які ж мене, мій Боже милий,
 Діла осудять на землі?
 Бодай ті діти не росли
 Тебе, святого, не гнівили,
 Що у неволі народились
 І стид на Тебе навели.

—

14

Самому чудно. А де ж дітись?
 Що діяти і що почать?
 Людей і долю проклинають
 Не варт, ей-богу. Як же жити
 На чужині на самоті?
 І що робити взаперті?
 Якби кайдани перегризти,
 То гриз помалу б... Так не ті
 Не ті їх ковалі кували,
 Не так залізо гартували,
 Щоб перегризти. Горе нам!
 Невольникам і сиротам
 В степу безкраїм за Уралом.

—

15

Ой стрічечку до стрічечки
Мережаю три ніченьки,
Мережаю, вишиваю,
У неділю погуляю.

—

Ой плахотка-червчаточка,
Дивуйтеся, дівчаточка,
Дивуйтеся, парубки,
Запорозькі козаки.

—

Ой дивуйтеся, лицяйтеся,
А з іншими вінчайтеся.
Подавані рушники...
Отаке-то козаки!

—

16

Була собі Катерина,
Безталанна сиротина,
Росла в наймах, виростала
Та з Іваном закохалась.
А Іван, як голуб, з нею,
З Катериною своєю.
Од зіроньки до зіроньки
Вечеряють у *вдівоньки*,
Вечеряють, розмовляють,
Пречистої дожидають.
Дожидають, а з Чигріна
По всій славній Україні
Загули великі дзвони,
Щоб сіддали хлопці коні,
Щоб мечі-шаблі гострили...
Та їхали на весілля.

Катерина зажурилась
Накупила на три копи
Червоного шовку,
А за того за таліра
Золотую голку

Та й вишила Іванові
Шовками хустину,
Щоб згадував на чужині
Свою Катерину.

Ой у недленьку рано-пораненьку,
Ще й сонечко не вставало,
В далеку дорогу, войну і тривогу
Мати сина випровожала.
Випровожала Івана Катерина
Із чужої темної хати.
Несла його зброю, шаблю золотую
І цвяховані лати.

Зажурилась Катерина,
Безталанна чорнобрива.
Іван коника сідлає,
Собі зброю добирає.
У неділеньку рано-ранесенько
Сурми-труби вигравали.
В далеку дорогу славні компаніїці
До схід сонечка рушали.
Випровожає вдова свого сина
Ту єдиную дитину.

Випровожала сестра свого брата...
Івана Катерина
Випроважала: коня напувала
До зірниці із криниці,
Вносила зброю — шаблю золотую
І рушницю-гаківницю.
Випроважала три поля, три милі,
Прощалася при долині.
Дарувала шиту шовками хустину,
Щоб згадував на чужині.
Ой хустино, хустиночко!
Мережана, шита.
Тільки слави козацької —
Сіделечко вкрити.

Вернулася, журилася,
На шлях битий дивилася.
Квітчалася, прибиралась,
Що день Божий сподівалась.
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Минá літо, минá й друге,
 А на третє линуть
 Наші славні компанійці
 В свою Україну.
 Іде військо, іде друге,
 А за третім стиха —
 Не дивися, Катерино, —
 Везуть тобі лихо.
 Везуть труну дубовую,
 Китайкою вкриту.
 А за нею з старшиною
 Іде в чорній свиті
 Сам полковник компанійський,
 Характерник з Січі.
 За ним ідуть есаули
 Та плачуть, ідучи.
 Несуть пани осаули
 Козацькою зброю:
 Литий панцир порубаний,
 Шаблю золотую,
 Три рушниці-гаківниці
 І три самопали...
 А на збруї, на козацькій
 Кров позасихала.

Ведуть коня вороного,
 Розбиті копита...
 А на йому сіделечко,
 Хустиною вкрите.

—

А. Козачковському

Давно те діялось. Ще в школі,
 Таки в учителя-дяка,
 Гарненько вкраду п'ятака —
 (Бо я було трохі не голе,
 Таке убоге) та й куплю
 Папéру аркуш. І зроблю
 Маленьку книжечку. Хрестами
 І везерунками з квітками
 Кругом листочки обведу.
 Та й списую *Сковороду*
 Або «*Три царіє со дари*».
 Та сам собі у бур'яні,
 Щоб не почув хто, не побачив,
 Виспівую собі та плачу...
 І довелося знов мені
 На старість з віршами ховатисьь,
 Мережать книжечки, співати
 І плакати у бур'яні.
 І тяжко плакати. І не знаю,
 За що мене Господь карає?
 У школі мучилось, росло,
 У школі сивіть довелось,
 У школі дурня й поховають.
 А все за тóго п'ятака,
 Що вкрав маленьким у дяка,
 Мабуть, Господь мене карає?

Ой слухай же, щирий друже,
 Та розкажи дітям,
 Як канаю я в неволі,
 Як нужу я світом.
 Научай їх, щоб не вчились
 Змалку віршувати.
 Коли ж яке поквапиться —
 То ніщечком, брате,
 Нехай собі у куточку
 І майськії ночі,
 І як небо голубії
 Ті очі дівочі
 На лад давній вихваляє,
 Не лає нікого
 І не любить — опріч грошей
 Та себе самого.
 А Україну!.. Крий Боже!
 Нехай собі плаче...

.
 Ось слухай же, мій голубе,
 Мій орле-козаче,
 Як канаю я в неволі,
 Як нужу я світом,
 Та розкажуй тихесенько
 Нерозумним дітям.

—
 Неначе злодій, поза валами
 В неділю крадуся я в поле.
Талáми вийду понад Уралом
 На степ широкий, мов на волю.
 І болящеє, побите
 Серце усміхнеться —

Мов рибонька над водою.
 Тихо стрепенеться.
 І на гору високою
 Вихожу, дивлюся,
 І згадую Україну,
 І згадать боюся.
 І там степи, і тут степи,
 Та тут не такії,
 Руді-руді, аж червоні,
 А там голубії,
 Зеленії, мережані
 Нивами, ланами,
 Високими могилами,
 Темними лугами.
 А тут бур'ян, піски, *тали*...
 І хоч би на сміх де могила
 О давнім давні говорила.
 Неначе люде не жили

 Од споконвіку і донині
 Ховалась од людей пустиня,
 А ми її таки найшли.
 Уже й твердині поробили,
 Затого будуть і могили,
 Всього наробимо колись!..
 О моя доле! моя країно!
 Коли я вирвуся з цієї пустині?
 Чи може,
 Крий Боже!
 Тут і загину.

І почорніє червоне поле...
 « Гайда в *кошари*! Гайда в неволю!»
 Неначе крикне хто надо мною.
 І я прокинусь. Поза горою
 Вертаюсь, крадуся понад Уралом,
 Неначе злодій той, поза валами.

Отак-то, друже мій, минає
 Отут неділенька святая.

А понеділок? ох, друже-брате!
 Ще прийде ніч в смердячі хати,
 Ще прийдуть думи. Розіб'ють
 На стократ серце, і надію,
 І те, що вимовить не вмію...
 І все на світі проженуть.
 І спинять ніч. Часи літами,
 У вічне море потечуть;
 І тяжко-тяжкими сльозами
 Не раз постелю омочу.

~~Не малодушіє в неволі
 Вночі сльози точить,
 А гріхи мої великі
 Вилитися хочуть.
 Не виллються, не покинуть
 Душу катувати...
 Страшно мені, друже-брате,
 Смерті сподіватись.~~

Перелічу і дні і літа.
 Кого я, де, коли любив?
 Кому яке добро зробив?
 Нікого в світі, нікому в світі.
 Неначе по лісу ходив!

А малась воля, малась сила,
 Та силу позички зносили,
 А воля в гостях упилась
 Та у *кошари* заблудила
 І вдруге пити зареклась.
 Не pomoже милий Боже,
 Як то кажуть люде.
 Буде каяння на світі,
 Вороття не буде.

Благаю Бога, щоб світало,
 Мов волі, світу сонця жду.
 Цвіркун замовкне; зорю б'ють.
 Благаю Бога, щоб смеркало,
 Бо на позорище ведуть
 Старого дурня научати.
 Щоб знав, як волю шанувати,
 Щоб знав, що дурня всюди б'ють.
 Так день і тиждень так минає,
 І може, друже мій, отак
 Минуть остатнії літа!..
 Як перед Богом сповідаюсь,
 За правду на світі караюсь
 І не клену долі.
 Тільки Господа благаю,
 Не дай, Боже, в чужім краю
 Згинути в неволі.

Минули літа молодії,
 Минула доля, а надія
 В неволі знову за своє,

За мною знову лихо діє
 І серцю жалю завдає
 Добро крізь сон хіба побачу
 Та, може, лихо переплачу
 Води Дніпрової нап'юсь,
 На тебе, друже, подивлюсь.
 І може, в тихій твоїй хаті
 Я буду знову сповідати
 Свої гріхи; і як мені
 Доводилось на чужині,
 В неволі, в каторзі каратись,
 А все за того п'ятака,
 Що вкрав маленьким у дяка,
 Та за вірші оті прокляті.

Чи те коли сподіється?
 Чи, може, вже з неба
 Подивлюсь на Україну,
 Подивлюсь на тебе.
 Бо іноді так буває
 Що й сльози не стане;
 І благав би я о смерті...
 Так ти, і Україна,
 І Дніпро крутоберегий,
 І надія, брате,
 Не даєте мені Бога
 О смерті благати.

—

Москалева
 криниця

19

Я. Кухаренку

— **Н**е варт, їй-богу, жить на світі!..
 — То йди топись! — А жінка! Діти?
 — Ото ж то, бачиш, не бреші!
 А сядь лишень та напиши
 Оцю бувальщину... То, може,
 Інако скажете, небоже.

—

Пиши отак: було
 Село.

Та щоб не лізти на чужину,
 Пиши: у нас на Україні.
 А в тім селі вдова жила,
 А у вдови дочка була
 І син-семиліток.
 Добро, мавши діток
 У розкоші, хвалиш Бога...
 А вдові убогій,
 Мабуть, не до його,
 Бо залили за шкуру сала,
 Трохи не пропала.
 Думала — в черниці
 Або йти топиться,
 Так жаль маленьких діток стало!
 Звичайне, мати, що й казать!
 Та, може, снівся-таки й зять,
 Бо вже Катруся підростала.
 Чи вже ж їй вік продівувать,
 Зносити брівоньки нізащо?..
 Ні, дівонька вона не та!

Таки ж у тім селі, трудящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина!

То сьак, то так
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами
(Як те буває меж панами),
Не торгувавсь і панотець
Усім на диво та на чудо!
За три копи звінчав у будень...

Просохли очі у вдови.
Отак-то, друже мій, живи,
То й весело на світі буде.
І буде варт на світі жить,
Як матимеш кого любить.
Хоть кажуть от ще що, небоже:
Себе люби, то й Бог pomoже.
А доведеться умирать?
Здихать над грішми? Ні, небоже!
Любов — Господня благодать!
Люби ж, мій друже, жінку, діток;
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять.

1. Спочинем трохи, поговорим.
Що, яринá ще не зійшла?
2. Та де та яринá взялась?
У мене ще на жиго орють.
Отим то й ба, що живете
Відколи, дядьку, а не чули,
А може, й чули, та забули,
Журнал дрюкують...

1. Те! те! те!
2. Та що ви думаєте, польський
Або «Хазяин» той московський,
Не та ловись! Журнал «Реву»!
Чи те «Ла мод», купив для Паші
Вторік в Ромні...

1. . . . *Нишком*: Так от як наші!
Не чув, як на світі живу.
2. У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як німці сіяли траву.
А потім вижали серпами!
І все написано стихами,
Та не такими, як у нас...

1. Якби ти, брате, свині пас...
За слово вибачай.
2. *Мов не чує*: Гей, хлопче!
Ходить посвистує, а потім співає:
Хлопче-молодче
З карими очима,
Нащо тобі жінка —
Камень за плечима?

1. Та годі вже тобі співать.
2. Що, може, хочете кончать?
А я, признаться, думав теє...
1. А я так думаю інеє,
Що вип'ємо та поснемо,
А там і ладу не дамо.
Сідай лиш та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе.

—
Одружились небожата.
Дивувались люде,
Як то вони, ті сироти,
Жить на світі будуть?
Минає рік, минув другий,
Знову дивувались,
Де в тих сиріт безталанних
Добро теє бралось?
І в коморі і надв'орі,
На току й на ниві,
І діточки як квіточки,
Й самі чорнобриві
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали, себелюби,
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували!

«Коли гниє, то продали б,
Адже ж у їх діти!..»
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І ненатля голодная.
Ходили, ходили,
Поки вночі, жалкуючи,
Хату запалили!
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщенні:
То і не жаль було б; чи так?
А то сірісінський сіряк
Отак лютує. Тяжко, брате,
Людей на старість розпізнати.
А ще гірше ззамо[ло]ду
Гадину кохати.
Очарує зміїними
Карими очима...
А пек тобі, забув, дурню,
Що смерть за плечима.

—
До стеблá все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіди, і багаті
І вбогі, раділи.
Багатії, бач, раділи,
Що багатше стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!

Посходились жалкувати,
 Жалю завдавати.
 «Шкода, шкода! Якби знаття,
 Копійчину б дбати,
 То все б таки не так воно...
 А що пак, Максиме!
 (Бо його Максимом звали.)
 Попродай скотину
 Та ходи до мене в найми,
 Що буде, те й буде.
 Будем знов чумакувати,
 Поки вийдем в люде,
 А там знову...» Подякував
 Максим за пораду.
 «Побачу ще, як там буде;
 Коли не дам ради,
 То тойді вже, певне, треба
 Іти в найми знову...
 Де-то моя Катерина,
 Моя чорноброва!..
 Вона мене все радила,
 І тепер порадить!..»
 Та остання ся рада
 Навіки завадить.
 Воли твої і корови
 Разом поздыхали,
 А Катруся з москалями
 Десь помандрувала!

—

Тепер отак пиши, небоже.
 Максим подумав, пожурився;
 А потім Богу помолився,
 Промовив двічі: — Боже! Боже! —
 Та й більш нічого.

Од цариці

Прийшов указ лоби голить.
 «Не дав вдовиці утопитися,
 Не дам же й з торбою ходити.» —
 Сказав Максим, і ґрунт покинув.
 Бо вдовиного, бачиш, сина
 В прийом громада повезла.
 Такі-то темнії діла
 Творяться нишком на сім світі!
 А вас, письменних, треба б бити,
 Щоб не кричали: «Ах! Аллах!
 Не варт, не варт на світі жити!»
 А чом пак темні не кричать?

2. Хіба ж живуть вони? І знають,
 Як ви сказали, благодать,
 Любов?..
1. . . . Що, що? Недочуваю...
2. Вони, кажу вам, прозябають.
 Або, по-вашому, ростуть,
 Як та капуста на городі.
1. Отак по-вашому! Ну, годі ж,
 Нехай собі і не живуть...

А все скажу-таки як хочеш.
 А ви їм жить не даєте,
 Бо ви для себе живете,
 Заплющивши письменні очі.

2. Отже, як будем так писать,
 То ми й до вечора не кончим.
 Ну, де той безталанний зять?

—

Вернувсь вдовіченко додому,
 А зять пішов у москалі.
 Не жаль було його нікому,
 Та ще й сміялись у селі!

Отже, далєбі, не знаю,
 Чи вона верталась,
 Катерина, до матері,
 Чи так і пропала?
 Була чутка, що стрижену
 В Умані водили
 По улицах — украла щось...
 Потім утопилась.
 Та все то те, знаєш, люде
 Втоплять і задушать!
 А може, то така правда,
 Як на вербі груші.
 Знаю тільки, що про неї
 І пісню проклали.
 Я чув тойді, на досвітках
 Дівчата співали:

«Шелесь, шелесь по дубині,
 Шапки хлопці погубили,

Тільки наймит не згубив,
 Удовівну полюбив...»
 Соромітна, нехай їй лихо!
 Минали літа тихо, тихо, —
 Отак пиши, — і за гріхи
 Карались Господом ляхи,
 І пугав Пугач над Уралом.
 Пііти в одах вихваляли
 Войну й царицю. Тільки ми
 Сиділи нишком, слава Богу.

Після великої зими
 Вернувся і Максим безногий.
 В поході, каже, загубив.
 Та срібний хрестик заробив!

— Чого він придибав? Нема в його хати,
 Ні сестри, ні брата, нікого нема.
 Чого ж він приплентав? — А хто його зна!
 Чи чув ти, що кажуть, легше умирати
 Хоть на пожарині в своїй стороні,
 Ніж в чужій в палатах, чи чув ти? — Ба ні.
 Ей, дядечку, швидче будемо писати,
 Бо хочеться спати і вам і мені.

—

Зажурились москаль-каліка,
 Де йому подітись?
 Вдовиченко в пікінерах,
 Вдова на тім світі!
 До кого ж він прихилиться?
 Де перезимує?

Уже осінь, незабаром
 Зима залютує.
 Нема його в світі долі,
 Полинула в поле!..
 Попросився зимувати
 До дядка у школу.
 Бо таки й письма, спасибі,
 Москалі навчили,
 І в косі був, бо й москалі
 Тойді, бач, носили
 Сиві коси з кучерями
 Усі до одного,
 І борошном посипали,
 Бог їх зна для чого!
 Максим таки як письменний,
 Було, помагає
 І на клиросі дякові,
 І Псалтир читає
 Над покойними. Й хавтури
 З школярами носить.
 А в Пилипівку, сірома,
 Христа ради просить!
 Нічого, знай, своє пиши
 Та перед людьми не бреши.
 Хоч би тобі лихе слово
 Почув хто од його.
 — І талан і безталання —
 Все, — каже, — од Бога.

Ані охне, ні заплаче,
 Неначе дитина.
 І собаки не кусали
 Москаля Максима.
 А в неділю або в свято
 Мов причепуриться,
 Шкандибає на вдовину
 Пустку подивиться.
 Сяде собі у садочку...
 І вдову згадає,
 І за її грішну душу
 Псалтир прочитає.
 Катерину о здоров'ї
 Тихенько пом'яне!
 Утре сльози — все од Бога —
 Й веселенький стане.
 А в Петрівку і Спасівку
 Не спочине в школі,
 Бере заступ і лопату,
 Шкандибає в поле.
 І край шляху при долині —
 Отже, не вгадаєш,
 Що каліка виробляє, —
 Криницю копає!
 Та й викопав. На те літо
 Криницю святили,

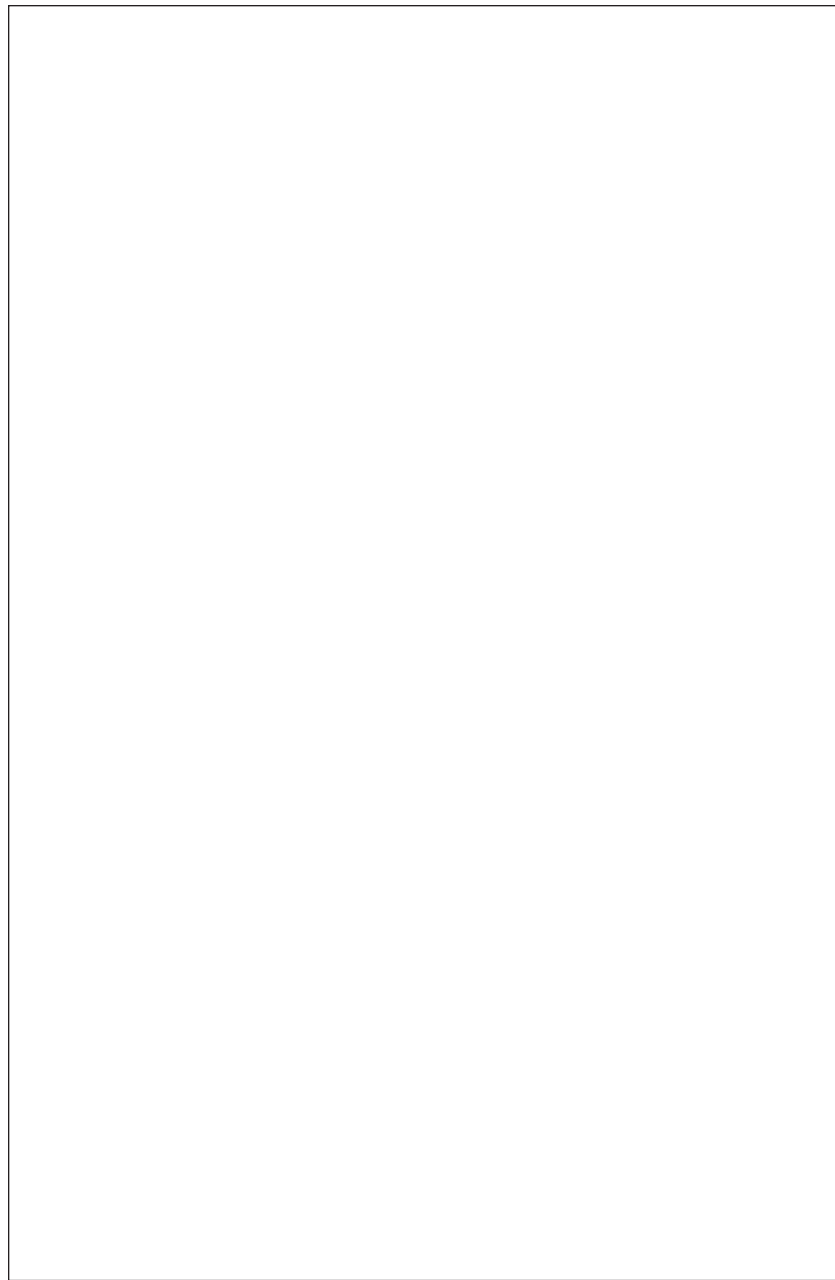
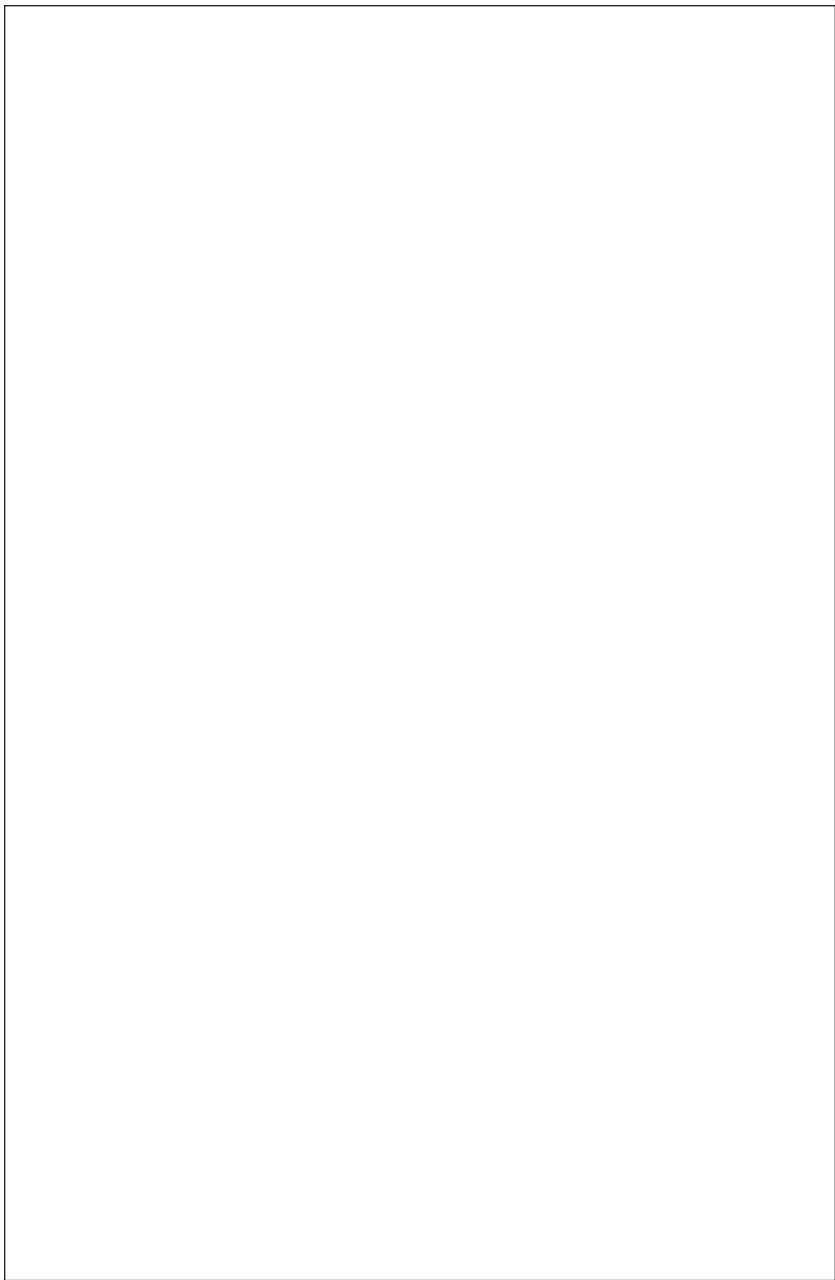
На сáмого Маковія,
 І дуб посадили
 На прикмету проїзжачим.
 А на друге літо
 Москаля, вже неживого,
 Найшли в балці діти
 Коло самої криниці —
 Вийшов подивиться
 Останній раз, сіромаха,
 На свою криницю.
 Громадою при долині
 Його поховали,
 І долину і криницю
 На пам'ять назвали
 Москалевою. На Спаса
 Або Маковія
 І досі там воду святять.
 І дуб зеленіє.
 Хто йде, їде — не минають
 Зеленого дуба,
 В холодочку посідають
 Та тихо та люблю,
 П'ючи воду погожую,
 Згадують Максима...

Отак живіть, недоуки,
 То й жить не остине.

—

Привикне, кажуть, собака
 за возом бігти, то біжить
 і за саньми.

То так і я тепер пишу,
 Папір тільки, чорнило трачу...
 А перш! Єй-богу, не брешу!
 Згадаю що чи що набачу,
 То так утну, що аж заплачу.
 І ніби сам перелечу
 Хоч на годину на Вкраїну,
 На неї гляну, подивлюсь,
 І, мов добро кому зроблю,
 Так любо серце одпочине.
 Якби сказать, що не люблю,
 Що я Україну забуваю
 Або лукавих проклинаю
 За те, що я тепер терплю,
 Єй-богу, братія, прощаю
 І милосердому молюсь,
 Щоб ви лихим чим не згадали.
 Хоч я вам кривди не робив,
 Та все-таки меж вами жив,
 То, може, дещо і осталось.

ОКРЕМІ АВТОГРАФИ

Думи мої, думи мої...

Княжна

В казематі

Лілея

Русалка

Не гріє сонце на чужині...

Думи мої, думи мої... Чорнові автографи в альбомі
1846 – 1850 рр. ІА, ф. 1, № 108, арк. 47 і 37

- арк. 47 Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітай[те], мої діти
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
- арк. 37 З к[иргизами] за Ур[алом]...
І вони убогі
Уже голі... Та на волі
Ще моля[ться] Богу.
 Прилі[тайте], мої любі
 Тихими слова[ми]
 Привітаю ва[с], як мат[и]
 І заплачу з вами.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим на чужині
Тихенько з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідало,
Як у Дніпра веселочка
Води позичала.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава серед поля
Вночі процвітає...
А про людей не розкажуй,
Може, й я згадаю
Та розкажу тобі дещо,
Поки спати ляжеш,
А ти завтра ранесенько
Богові розкажеш

~~Село!.. і серце замирає.
Неначе в Раї — темнім гаї
Сади вишневі зацвіли.
А що там робиться в селі,
У тім веселім тихім раї?
Там воля, рай, та що й казать,
Лани, і люди, і корови,
І предковичні діброви —
І все моє, все можна брать,
І можна жидові продать
З душою й тілом; правда, воля!
А ми ще й Бога гнівимо~~

Село! І серце одпочине:
Село на нашій Україні —
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, білють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
І Бог витає над селом

Село! Село! Веселі хати!
Веселі здалека палати,
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,

4

Щоб і не знали, де шукати.
Бо люди!! — Дивні чудеса
Твориш ти, Господи, над людом
І над собою! — падло пса
На смітник викинь — не огудять,
Неначе мухи опадуть,
Самі себе перегризуть,
Та ще й хвалить і славить будуть!

На нашій славній Україні
Був собі князь, була й княгиня
Не знаю, де вони взялись.
Ще молоді собі були,
Жили в селі, були багаті.
Високі на горі палати,
В яру ставок,
Зелений по горі садок
І верби, і тополі.
І вітряки на полі,
А ярм геть собі село
Понад водою.
Колись там весело було.
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих наливає...
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілим наливає
Та приговорює «віват»!

Гуляє князь, гуляють гості;
І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає,
Мужицькі душі аж пищать.
Судовики благають Бога...
П'яниці шепчуть і кричать:
— І патріот, і брат убогих!
Філософ князь або Сократ!
І наш Сократ, убогих брат
Дочку й теличку однімає
У мужика... І Бог не знає,
А може, й знає, та мовчить.
Княгиня на замку сидить,
Сократ і в сіни не пускає
(Це не Ксантипа). Що ж робить?
Сама втекла і повінчалась,
А батько й мати не пускали,

5

Казали: вгору не залазь.
Так ні, за князя — от і князь,
От і мундир тобі, княгине.
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною уночі.
Засхнеш, не знатимеш нічого,

Не знатимеш, як хвалять Бога,
Я[к] люди люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!
Хотілось любити,
Хоть годочок, хоть часочок
На світ подивитись.
Не довелось, а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала,
~~Як квіточку. Та що з того?~~
~~І намалювати б,~~
~~Коли б знала, що не вміє~~
~~Щастя-долі дати.~~
Хоч молись перед тобою,
Мов перед святою...
Красо! — Красо молодая,
Горенько з тобою!
Не на те намалювала,
Щоб жити, любити,
І чистою красою
Людей веселити.
Так же ні, щоб молодії
Та карії очі
Виплакала в самотині,
Так Бог того хоче.
Боже! Боже! даєш розум,
Даєш волю в світі,
Красу свою, серце чисте,

Та не даєш жити.
Не даєш на рай веселий,
На світ твій великий
Надивиться, намолиться
І заснуть навіки.
Невесело на світі жить,
Коли нема кого любить.
Невесело і їй, єдиній
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить.
Княгиня плакала, молилась
І жити в Господа просила,
Бо буде вже кого любить...
Княгиня матір'ю ходила
І вже гордилась і любила
Своє дитя. І дав дожить
Господь їй радості на світі.
Побачить і поцілуват
Своє єдинеє дитя,
І перший крик його почуть —
І матер'ю себе назватъ.

Тяжке горе невсипуще
І щастя немале,
І княгиня з дитиною
Не тією стала.
Ніби знову народилась —
Гралась, веселилась...
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила.

6

І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала.
А п'яного свого князя
І не допускала.
Мов яблучко у садочку,
Кохалась дитина.
І говорить уже стало,
І вчила княгиня
Тільки «мамо» вимовляти,
А «тату» не вчила...
І книжечок з кунштиками
В Ромні накупила.
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись,
І азбуку по кунштиках
Заходила вчити.
І що Божий день купала,
Рано спати клала
І мов горлиця над нею
Цілу ніч витала.
Надивлялась, любовалась
Дочкою своєю.
І жениха вже єднала,
І раділа з нею,
І плакала... й довгі коси
Навік розплітала

І... і князя сердешная
В мундирі згадала.
Нагадала та й закрила
Веселії очі.
А дочці неначе сниться
Мов вимовить хоче:
«Не плач, мамо, не розчісуй
Мої чорні коси —
Посічуться». — І день за днем
Радості приносить
Моїй матері щасливій
Дочка уродлива.
Як тополя, виростає
Матері на диво.
Виростає... Та недовго
Буде веселити
Свою матір. Бог карає
Княгиню на світі...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люди не знають,
Чому добрі умирають,
А злії гуляють.
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся.
За консиліумом п'яний
По селах метнувся.
Наїхали... Заходились.
Лічили, лічили...
Поки її, безталанну,
В землю опустили.

Не стало бідної княгині,
І гусла знову загули.
А сирота її в селі,
Її єдина дитина!
Мов одірвалось од гіллі,
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить.
Спеклося, бідне, на жару.
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру.
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє.
І думає: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою...
І Господа б благословляла
За долю добру твою.
Умилася, і добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде,
Побачим.
Гусла загули,
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.
Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Мов кара Господня, тисячами гинуть

Од голоду люде. А скирти гниють
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав.
Тойді б і в Парижі, і іному краї
Наш брат хуторянин себе показав.
А Бог? ні, не знає, бо то було б диво,
Щоб чуть все те, бачить і не покарасть.
Віруйте і гиньте, пророки гласят.
Як же його вірять, заплющивши очі?
Ох рад би я вірять, та серце не хоче

Минають літа; люде гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили.
А князь байдуже, п'є, гуляє
Та жида з грішми виглядає.
Жидів нема, хліби зійшли,
Радіють люде, Бога просять...
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

Чорнобрива, кароока,
Висока, як мати.
Тільки смутна, невесела...
Чого б сумувати?
Може, вона, молодая,
Такою вродилась?

А може вже у Києві
Кого полюбила?
Ні, виросла веселою,
Та бачила села,
Лютий голод на Україні —
Тим і невесела.

8

Може, й батька не бачила,
Село облетіла,
Мов пташечка, у всіх була
Всі повеселіли.
Там словами порадила,
Там нагодувала...
І всякий день обходила
І всім помагала.
І сироти приходили
До неї в покої,
Мов до матері своєї,
І звали святою.
Все село святою звало,
Все село молилось. —
А тим часом жида в селі
З грішми появились.
Князь радіє, запродує
З половиною жито.
І молотить виганяє
Людей недобитих.

І на могорич скликає,
І п'є, і гуляє
Аж у гаї... Бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гаї,
Срамотні пісні. Аж лящить
Жіночий регот. Завиває,
Хазяйський голос. — Будем п'ять,
Поки моя доня спить.

Княжна одна собі сидить
В своєму тихому покої
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає.
І ніби гори оживають.
З діброви чорнії дива
Неначе в поле виступають,
І утіка в село сова.
Дивітесь, очі молодії,
Як зорі Божії встають,
Як сходить місяць, червоніє...
Дивіться, поки вас гріє,
А зорі спати не дають.
Головкою молодую
На руки схилилась,
До півночі княжна моя

На місяць дивилась.
Дивилася, дивилася
Та й плакати стала.
Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?
Я не знаю, поплакала,
Втерлась, усміхнулась,
Помолилась та й спать лягла.
І тихо заснула.

9

В саду все покотом лежало —
Харем і гості, де що впало.
Тільки хазяїн ще не впав,
Останню чарку допивав
Та й ту допив, але не пада.
Іде в покої... Скверний гаде!
Куда ти лізеш? Схаменись!
Проснися, чистая, проснись,
Убий гадюку — покусає.
Убий — і Бог не покарає.
Ні, не прокинулася, спить.
Ні, не прокинулася, спить,
А Бог хоть бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає.
Минає час — чутно з палат
Неначе крик — а потім знову
Не чуть нічого — зайнялись

Скирти і клуня. — Хоч би слово,
Хоч би де голос обіззавсь.
Пожар розжевривсь, розігравсь.
Пани в саду й не ворушились.
А мужики собі дивились,
Як дим до хмари підіймавсь.

Прокинулись вранці гості.
Аж бачать, що лихо,
Покинули мого князя
Та любо та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Да не тляться лихі люде
На нашій країні.
І княжна моя десь діла[сь],
І сліду не стало,
Довго матері своєї
Сироти шукали.

—

10

Отак було, отак і буде
В гріхах родились ми для зла,
Яка ж тут Богові хвала,
Скажіть мені, розумні люди.

Стоїть село. Невесело
На горі палати

Почорніли. Нездужа князь,
Нікому гуляти
І нікому розважати,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.
Люде стогнуть на оренді
Та Бога благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає
І не буде вже, святої...
А де ж вона ділась?
У Києві великому
В черниці постриглась.

Родилось на світ жить, любить,
Сіять Господнею красою,
Меж грішними витать святою
І ближньому добро робить.
А сталось ось як.
.
Не стало радості у Бога
Для нещасливої княжни.

Шукаючи старовини
В моїй Україні убогій,
Заїхав я у Чигирин,
У давній монастир дівочий...

Великі дні, великі ночі.
Великі люди... із руїн
На світ виходять і говорять,
Говорять страшно, плачуть гори,
І серце плаче.

Добре жить,
Коли нема чого [любить].

В монастирі ми спочивали
У холодку коло стіни.
І нам черниця розказала
Страданіє сестри княжни.
«Була багата, — говорила, —
До гробу Божого ходила,
Верталась в Київ — одпочить,
Зайшла в Чигрин до нас, убогих,
Та, мабуть, тяжкая дорога
Її спіткала — тяжко жить,
З старцями по світу ходить.
Вона була ще молодою
І прехорошая собою,
Та тільки сонцем запеклась
І занедужала — лежала
І все до крихти розказала
І Богу душу оддала
Позаторік — і де ходила,
В яких то праведних містах, —
І показала на могилу, —
Отут сердешна одпочила.
Ще не поставили хреста».

—

В казематі. Окремий автограф. ІЛ, ф. 1, № 69

1

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені Бог
Красу — карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не знала,
Меж чужими зросла,
Уже й в'янути стала.
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде.

—

2

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам уночі,

Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
— Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста як скло!
Товариства лягло!
І земля не приймає.
Бо запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі
Свою кров розлили
І дорізали брата,
Кров'ю брата впились
І в степу полягли
У могилі заклятій. —
Та й замовк, затрусивсь
І на спис похиливсь.
Став на самій могилі,
На Дніпро позирав,
Тяжко, важко ридав,
Сині хвилі гомоніли.
З-за Дніпра із села
Руна степом пішла,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Затрусився байрак,
А могила застогнала.

3

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру.
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На обезчещеній землі,
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: — Молись,
Молися, сину, за Україну
Його замучили колись. —
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять нечисті — і в огні
Вдову окрадену розбудять...
Ох, не однаково мені.

«Не кидай матері», — казали,
 А ти не слухала, пішла.
 Шукала мати — не найшла
 Та вже й шукати перестала,
 Умерла, плачучи.

Давно

Не чуть нікого, де ти гралась,
 Собака десь помандрувала,
 І в хаті вибите вікно.
 В садочку темному ягнята
 Пасуться вдень, а уночі
 Віщують сови та сичі
 І не дають сусідам спати.
 І твій барвіночок хрещатий
 Заріс богилою, ждучи
 Тебе з калиною — і в гаї
 Ставок широкий висихає,
 Де ти купалася колись.
 І гай зелений зажуривсь
 У гаї пташка не співає —
 Ти й те з собою занесла
 В яру криниця завалилась,
 Верба усохла, похилилась,
 І стежечка, що ти ходила,
 Колючим терном поросла.

Де ж ти полинула, де ділась?

До кого ти перелетіла?
 В чужій сем'ї, в чужій землі
 Кого ти радувать схотіла,
 До кого руки приросли?
 Віщує серце, що в палатах
 Ти спиш, мов дома, і не жаль
 Тобі покинутої хати...
 Молюся Богу, щоб печаль
 Тебе довіку не збудила,
 Щоб у палатах не найшла...
 Щоб Бога ти не осудила
 І матері не прокляла.

—

— Чого ти ходиш на могилу? —
 Насилу мати говорила. —
 Чого воркуєш уночі,
 Чому не спиш ти уночі,
 Моя голубко сизокрила? —
 — Так, мамо, так. — І знов ходила,
 А мати плакала, ждучи.

Не сон-трава на могилі
 Вночі процвітає.
 То дівчина заручена
 Калину сажав,
 І сльозами поливав,
 І Г-спода просить,
 Пошли, Боже, дощі вночі
 І дрібніі р-си.
 Щоб калина прийнялася,
 Розпустила віти.
 — Може, пташкою прилине
 Милий з того світа.
 Зов'ю йому кубелечко,
 І сама прилину,
 І будемо щебетати
 Вкупці на калині.
 Будем плакати, щебетати,
 Бога вихваляти,
 Будем вкупочці уранці
 На той світ літати.
 І калина прийнялася,

Віти розпустила.
 І дівчина на могилу
 Три літа ходила
 На четверте... Не сон-трава
 Вночі процвітає,
 То дівчина з калиною
 Плаче, розмовляє:
 — Широкая, високая
 Калино моя,
 Не водою до схід-сонця
 Поливаная.
 Широкіі сльози-ріки
 Тебе полили,
 Їх славою лукавою
 Люде понесли.
 Осміяли подруженьки
 Подругу свою,
 Осміяли червоную
 Калину мою.
 Прийми ж мою головоньку,
 Росою умий.
 І вітами широкими
 Од сонця закрій.
 Мене найдуть, поховають,
 Мене осміють,
 Широкіі твої віти
 Діти обірвуть. —
 Не сон-трава перед світом
 Одцвіла, зов'яла,
 То дівчина на могилі

Плакать перестала.
Перестала сльози лити
І тяжко любити,
Навік-віки на могилі,
Сльозами умита,
Втомилася та й задрімала.
З-за гаю сонечко вставало,
Раділи люди, встаючи,
А мати й спати не лягала,
Вечерять доню дожидала
І тяжко плакала, ждучи.

—

6

Ой три шляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі.
А невістка над горою
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена —

Червону калину.
Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті.
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужині...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
В неволі канають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.
Було не йти, не кидати
Веселої хати,
Чуже поле не топтати,
А своє орати.

—

7

Весеннє сонечко ховалось
В широких хмарах весняних.
Гостей закованих своїх
Сердешним чаєм напували
І часових перемінjali,
Синємундирих часових.

І до дверей, на ключ замкнутих,
І до решотки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих,
Моїх тяжких, кровавих сльоз.
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,
А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село.
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І серце тяжко запеклось,
Що нікому мене згадати!
Дивлюсь — невольникова мати,
Чорніше чорної землі,
Іде, з хреста неначе знята...
Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!

—

8

Садок вишневий коло хати,
Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.

Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.

—

Сем'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

—

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

—

9

Не спалося, а ніч, як море.
(Хоч діялось не восени,
Так у неволі.) До стіни
Не заговориш ні про горе,
Ні про младенческие сны.
Верчусь я, світу дожидаю,
А за дверима про своє
Солдатськеє нежитіє
Два часові розмовляють.

1

Така ухабиста собой,
 И меньше белой не дарила.
 А барин тощенькой такой.
 Меня-то, знаєш, и схватили,
 Свезли в Калугу и забрали.
 Теперь и стой да песни пой...

2

А я... аж чудно, як згадаю.
 Я сам пішов у москалі;
 Таки ж у нашому селі
 Назнав я дівчину... Вчащаю
 І матір удову єднаю.
 Так пан заклятий не дає.
 «Мала, — каже, — нехай дождуся».
 І, знай, вчащаю до Ганнусі.
 На той рік знову за своє;
 Пішов я з матір'ю просити.
 «Шкода, — каже, — і не проси.
 П'ятсот, — каже, — коли даси,
 Бери хоч зараз...» Що робити!
 А я козак був. Позичать?
 Та хто позичить таку силу?
 Пішов я, брате, зароблять.
 І де вже ноги не носили,
 Поки ті гроші заробив.
 Я годів зо два проходив
 По Чорноморії, по Дону...
 Вертаюсь восени додому
 І подарунків накупив

Найдорогіших... От вертаюсь
 В село до дівчини вночі —
 Аж тільки мати на печі,
 Та й та, сердешна, умирає,
 А хата пустокою гніє.
 Я викресав огню, до неї...
 Од неї пахне вже землею,
 Уже й мене не пізнає.
 Я до попа та до сусіди,
 Привів попа, та не застав —
 Вона вже вмерла. Нема й сліду
 Моєї Ганни. Я спитав
 Кажу, де ділась, що немає?
 «Хіба ти й досі ще не знаєш?
 Ганнуса на Сибір пішла.
 До панича, бачиш, ходила,
 Поки дитину привела
 Та у криниці й затопила».
 Неначе ззага запекла.
 Поки я слухав. Вийшов з хати,
 Ще не світало. Я в палати
 Пішов з ножем, не чув землі...
 Аж панича вже повезли
 У школу в Київ. От як, брате!
 Осталися і батько й мати,
 А я пішов у москалі.
 І досі страшно, як згадаю.
 Хотів палати запалить
 Або себе занапастить,
 Та Бог помилував... А знаєш,

Його до нас перевели
Із армії. —

1

Так что же,
Ну, вот теперь и приколи.

2

Нехай собі. А Бог поможе,
То й так забудеться колись.

—

Вони ще довго говорили,
Я став перед світом дрімать,
І паничі мені приснились
І не дали, погані, спать.

—

10

Рано-вранці новобранці
Виходили із села,
А за ними, молодими,
Одна дівчина пішла.
Подибала стара мати
Дочку з милим розлучати...
Розлучила, привела;
Нарікала, говорила.
Поки в землю опустила,
А сама в старці пішла.

—

Стоїть село, не виросло
Не перемінилось.

Тільки пустка на край села
Набік похилилась.
Коло пустки на милиці
Москаль шкандибає.
На садочок позирає,
В вікно заглядає
Не заглядай, не вигляне
В хату вечеряти.
А ти колись був кликаний,
Рушники вже ткались,
І хустина мережалась,
Шовком вишивалась.
Думав жити, любитися
Весь вік веселитись,
А довелось, мій голубе,
Сльозами упитись.
Сидить москаль під хатою
Надворі смеркає.
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

—

11

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було.
Та все-таки якось жилось
Коло людей та коло поля.
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.

І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жити,
Людей і Господа любить.

—

12

Чи ви ще зійдетеся знову?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
В стеги-вертепи понесли!
Нехай і так. Не наша мати,
А довелось поважати.
То воля Господа. Годіть!
Смиріться, молітьсь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її...

Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

—

13

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори.
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!

—

Косаря уночі
Зострічають сичі.
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не вважає
Хоч і не проси.

—

Не кричи й не проси,
Не клепає коси.
Чи то город, чи то поле,
Як бритвою, старий голить.
Усе, що даси.

—

Мужика, й шинкаря,
Й сироту-кобзаря.
Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мине й царя.

—

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,
Й хреста ніхто не поставить.
І не пом'яне.

30 мая
1847

Лілея. Чорновий автограф на окремому аркуші.
ІА, ф. 1, № 21

ЛІЛІЯ

За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що ж вони тепер мене
В палатах вітають,
І цар-квітом називають,
Очей не спускають
Дивуються, любуються,
Не знають, де діти!
Скажи ж мені, мій братику,
Королевий Цвіте!
«Я не знаю, моя сестро».
І Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білеє пониклеє
Личенько лілеї.
Сам Господь витав над ними.
І творив святее
Землі грішній... І лілея
Росою-сльозою...
Заплакала і сказала:

«Брате мій, з тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не казала,
Як я тяжко виростала
І як умирала.

Моя мати, я не знаю,
Вона все журилась
І молилась, і на мене
На малу дивилась
І плакала... Я не знаю,
Мій брате єдиний!
Хто їй лихо заподіяв?
Я була дитина,
Я гралася, забавлялась,
А мати все в'яла,
В'яла, в'яла, засихала,
Умирати стала
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала.
Та й умерла. А мене пан
Узяв годувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах.
Пан поїхав на чужину
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили...

А мене, не знаю за що,
Убили — не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли, накрили
Ганчіркою на смітнику
Та ще й реготались.
Жиди навіть нечестиві
На мене плювали.
Отаке-то, мій братику,
Було мені в світі.
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люди віку. Я умерла
На снігу під тинном,
А весною процвіла я
Квітом при долині,
Квітом білим, я[к] сніг, білим!
Весь гай освітила...
І ті ж люди, і ті ж пани,
Що зимою вбили,
Поприходили весною
Дивом дивувались.
І дівчата завітчались
І мене назвали
Лілеєю-снігоквітом;

І я розцвітати
Стала в гаю і на полі
І в білих палатах.
Скажи ж мені, мій братику,
Королевий Квіте,
Нащо мене Бог поставив
Квітом на сім світі?
Щоб людей я звеселяла
Тих самих, що вбили
Мене й матір?.. Милосердий
Святий Боже милий!»
І заплакала Лілея,
А Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білеє пониклеє
Личенько Лілеї.

—

Іюля 25
1846
Київ

Русалка. Чорновий автограф на двох окремих аркушах.
ІА, ф. 1, № 33

«Породила мене мати
У білих палатах
Та й понесла серед ночі
До Дніпра купати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною, малою:
«Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою.
Та впливи русалкою
Завтра серед ночі,
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи ж, моя доню,
Нехай не сміється
Над грішною сиротою,
Нехай п'є-уп'ється
Не моїми слізьми-кров'ю —
Синьою водою.
Нехай в Дніпрі погуляє
З своєю дочкою.
Пливи ж, моя русалонько.
Хвилі! мої хвилі!
Привітайте моє любе
Дитя моє миле!

Та й побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже тиждень, як расту я,
З сестрами гуляю,
Та на Київ позираю,
Батька виглядаю.
Може вже він повінчався
У білих палатах?
Може, знову розкошує
Моя грішна мати?» —
Та й замовкла русалонька,
І в Дніпро пірнула,
Мов пліточка — і лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти,
Не спитьсья в палатах.
Пана Яна нема дома,
Ні з ким розмовляти.
Приблудила аж до Дніпра,
Та й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла.

Та й байдуже. Пішла собі
У палати спати.
Та не дійшла, довелося
В Дніпрі ночувати.
Й не зуздріла, як зуспіли
Дніпрові дівчата.
«Сестри! Сестри! Не лоскочіть,
Бо це моя мати!»
Сестри раді, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки *гаїром* не *вкрили*...
Та й зареготались.

Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

—

9 август
1846
Київ

гаїр Acorus calamus, айр, лепеха, татарське зілля, шувар.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло.
Мені невесело було
І в нашій славній Україні.
Ніхто любив мене, вітав,
І я тулився ні до кого,
Блукав собі, молився Богу
Та люте панство проклинав.
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа,
Й тоді повісили Христа
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде невесело мені,
Та, мабуть, весело й не буде
І на Україні добрі люде,
Отже такі й на чужині.
Хотілося б... Та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого
Або хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого святого
Святії вітри принесли,
Та й більш нічого. Так-то, люди,
Хотілося б. Та що й гадать...
Нащо вже й Бога турбовать,
Коли по-нашому не буде.

ДЖЕРЕЛА ТЕКСТІВ

Вперше повністю публікуються тексти «Оренбурзької (Малої) книжки» за 1847 рік [1].

31 жовтня 1849 р. Шевченко разом з іншими учасниками Аральської експедиції прибув до Оренбурга. Тоді творчий доробок за 1847 рік було зведено поетом з окремих автографів [2, 3, 5, 6, 7, 8 та інших, які не збереглися] у першу «Оренбурзьку (Малу) книжку».

1. «Оренбурзька книжка» або «Мала книжка». — С. 1 – 158. ІЛ, ф. 1, № 71 — <http://kobzar.ua/item/show/5475>
2. *Думи мої, думи мої...* — «Альбом малюнків із записами народної творчості», 1846 – 1850 — Арк. 47, 37. ІЛ, ф. 1, № 108 — <http://kobzar.ua/item/show/5418>
3. *Княжна*. Чорновий автограф на десяти аркушах. ІЛ, ф. 1, № 19 — <http://kobzar.ua/item/show/3273>
4. *Рано-вранці новобранці*. Чистовий автограф. ІРАІ, ф. 90, № 27540
5. *В казематі*. Окремий чистовий автограф (13 поезій). ІЛ, ф. 1, № 69 — <http://kobzar.ua/item/show/4012>
6. *Лілія*. Чорновий автограф. ІЛ, ф. 1, № 21 — <http://kobzar.ua/item/show/3249>
7. *Русалка*. Чорновий автограф. ІЛ, ф. 1, № 33 — <http://kobzar.ua/item/show/3252>
8. *Не гріє сонце на чужині...* Чорновий автограф. ІЛ, ф. 1, № 27 — <http://kobzar.ua/item/show/3265>

—

Скорочення:

ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

ІРАІ — Інститут російської літератури (Пушкінський дім)

Російської академії наук.

ЗМІСТ

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА. 1847

- 1 Думи мої, думи мої...
- 3 Княжна

[В КАЗЕМАТІ]

- 25 N. N. Згадайте, братія моя...
- 27 1. Ой одна я, одна...
- 28 2. За байраком байрак...
- 29 3. Мені однаково, чи буду...
- 30 4. Не кидай матері, — казали...
- 32 5. Чого ти ходиш на могилу?
- 36 6. Ой три шляхи широкії...
- 37 7. Весеннє сонечко сховалось...
Костомарову
- 39 8. Садок вишневий коло хати...
- 40 9. Не спалося, а ніч, як море...
- 45 10. Рано-вранці новобранці...
- 47 11. В неволі тяжко, хоча й волі...
- 48 12. Чи ми ще зійдемося знову?
- 49 13. Понад полем іде... [Косар]

- 51 N. N. Сонце заходить, гори чорніють...
- 53 Відьма
- 83 Лілія
- 88 Русалка
- 91 N. N. Мені тринадцятий минало...

■ Поезії, що не увійшли до «Більшої Книжки»

- 94 Не гріє сонце на чужині...
- 95 Гори мої високії... [Сон. Уривок]
- 97 Сон. Гори мої високії...
104 Іржавець
- 108 N. N. О думи мої! О славо злая!..
109 Ще як були ми козаками... [Полякам]
- 111 Чернець. *П. Кулішу*
- 118 Один у другого питаєм...
- 119 Самому чудно. А де ж дітись?
- 120 Ой стрічечка до стрічечки...
- 121 Була собі Катерина... [Хустина]
- 127 *А. О. Козачковському*
- 133 Москалева криниця. *Я. Кухаренку*
- 145 То так і я тепер пишу...

ОКРЕМІ АВТОГРАФИ. 1847

- 161 *Думи мої, думи мої...*
Чорнові автографи в альбомі 1846 – 1850 рр.
ІЛ, ф. 1, № 108
- 163 Княжна.
Чорновий автограф. ІЛ, ф. 1, № 19
- 179 В казематі.
Окремий автограф. ІЛ, ф. 1, № 69
- 163 Лілія.
Чорновий автограф. ІЛ, ф. 1, № 21
- 163 Русалка.
Чорновий автограф. ІЛ, ф. 1, № 33

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА
ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

ТАРАС
ШЕВЧЕНКО

1847

КОЗАР НЕКАДА

Львів
2024